

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Kristýna Strakošová

**Pojem a právní důsledky překročení mezí
nutné obrany a krajní nouze**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 30. 3. 2015

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Kristýna Strakošová

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné rady a připomínky, jeho vstřícný přístup a čas, který mi při vypracování práce věnoval.

Obsah

Úvod.....	6
1. ČÁST OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST	8
1.1. Obecně k pojmu okolnosti vylučující protiprávnost	8
1.2. Bližší vysvětlení pojmu protiprávnost a škodlivost	10
2. ČÁST KRAJNÍ NOUZE	12
2.1. Úvod k výkladu pojmu krajní nouze a její účel	12
2.2. Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem	14
2.2.1. Pojem nebezpečí	14
2.2.2. Nebezpečí hrozící chráněnému zájmu	15
2.2.3. Nebezpečí přímo hrozící	15
2.3. Subsidiarita.....	16
2.4. Proporcionalita	17
2.5. Povinnost nebezpečí snášet	18
2.6. Zvláštní případy krajní nouze.....	20
3. ČÁST PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE.....	21
3.1. Podmínky versus meze.....	21
3.2. Překročení mezi krajní nouze.....	22
3.2.1. Exces extenzivní	23
3.2.2. Exces intenzivní	24
3.2.3. Exces z podmínky subsidiarity	26
3.2.4. Exces u povinnosti nebezpečí snášet	27
4. ČÁST NUTNÁ OBRANA	27
4.1. Úvod k výkladu pojmu nutná obrana a její účel	27
4.2. Přímou hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem	31
4.2.1. Pojem útok	31
4.2.2. Zájem chráněný trestním zákonem	36
4.2.3. Útokem přímo hrozícím nebo trvajícím	36
4.3. Přiměřenost nutné obrany	38
4.4. Absence subsidiarity	42
4.5. Vztah nutné obrany a krajní nouze a jejich srovnání	43

5.	ČÁST PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY	44
5.1.	Extenzivní exces.....	45
5.2.	Intenzivní exces.....	47
5.3.	Přípustnost automatických obranných zařízení.....	50
6.	ČÁST PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY	53
6.1.	Zavinění a právní kvalifikace činů spáchaných v excessu	53
6.2.	Obecně k právním důsledkům překročení mezi krajní nouze a nutné obrany .	56
6.3.	Polehčující okolnosti.....	60
6.4.	Mimořádné snížení trestu odnětí svobody	62
6.5.	Zmenšená přičetnost a nepřičetnost pachatele	63
6.6.	Upuštění od potrestání.....	65
6.7.	Usmrcení a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky.....	66
7.	ČÁST ÚVAHY DE LEGE FERENDA.....	70
	Závěr	74
	Seznam zkratk	76
	Seznam použité literatury a judikatury	76
	Abstrakt.....	81
	Abstract.....	83
	Název diplomové práce v anglickém jazyce.....	85
	Klíčová slova	85
	Key words	85

Úvod

Krajní nouze a nutná obrana jsou užitečné, pro společnost prospěšné instituty (nejen) trestního práva, které osobu odvracející hrozící nebezpečí nebo útok zbavují trestní odpovědnosti za čin jinak trestný, kterého se při takovém zásahu dopustí ve prospěch zájmů chráněných trestním zákonem. Ve své podstatě jednání v krajní nouzi a nutné obraně doplňují nedostatečný nebo zcela chybějící zásah veřejné moci. Trestní zákoník však i v této oblasti musí stanovit jasná pravidla a meze dovoleného chování, aby ve společnosti nemohlo být svépomocného jednání zneužíváno. A ačkoliv je o precizní vymezení pojmů v trestním zákoníku snaha, některé výrazy použité v legální definici obou institutů jsou neurčité a hranice jednání v mezích krajní nouze nebo nutné obrany a v excesu z těchto mezí je na některých místech vágní a není snadné ji přesně vytyčit. Proto je potřeba přistoupit k odbornému výkladu právní normy a současně přihlídnout k judikatuře Nejvyššího a Ústavního soudu ČR.

V úvodu své práce se budu obecně zabývat povahou a charakteristikou okolností vylučujících protiprávnost a jejich odlišením od jiných, avšak podobných, právních nástrojů. Také se pozastavím u výkladu pojmu protiprávnost a společenská škodlivost, protože ty jsou ke správnému pochopení okolností vylučujících protiprávnost podstatné.

Ve druhé a čtvrté části práce se budu věnovat definici pojmů krajní nouze a nutná obrana a především se zaměřím na vysvětlení jejich méně jasných nebo sporných znaků. Při objasňování pojmů systematicky zvolím pořadí, jež odpovídá jejich paragrafovému zařazení v trestním zákoníku, které koresponduje s pojetím nutné obrany jako speciálního, privilegovaného případu krajní nouze (trestní zákon č. 140/1961 Sb. řadil instituty opačně). V závěru čtvrté části stručně nastíním společné a rozdílné rysy krajní nouze a nutné obrany.

Stěžejní část práce bude zaměřena na určení a popsání podmínek a mezí krajní nouze a nutné obrany a situací, ve kterých již dojde k jejich překročení, tzv. excesu (3. a 5. část). O charakteristiku jednotlivých excesů se budu snažit především prostřednictvím judikatury a stanovisek Nejvyššího a Ústavního soudu ČR, protože skrze konkrétní případy lze hranice krajní nouze a nutné obrany dobře ilustrovat.

Rovněž zde zařadím pojednání o používání automatických obranných zařízení (tzv. preventivní nutné obraně), což je poměrně aktuální a zároveň mediálně zajímavé téma.

Konečně důsledkům překročení mezí krajní nouze a nutné obrany bude věnována šestá část práce, kde mimo jiné vypočtu možnosti, které soud má při hodnocení a stanovení druhu a výměry trestu pachatelům tzv. excesů.

V závěru nabídnu přehled návrhů a úvah na změnu trestního zákoníku a vyjádřím vlastní postoj ohledně vhodnosti a dostatečnosti posuzované právní úpravy. Ve všech částech práce se budu snažit o předložení a porovnání názorů odborníků na problematice oblasti výkladů některých definičních znaků obou institutů. Historickému vývoji obou institutů nebude věnována samostatná kapitola, nicméně tam, kde to je relevantní, se budu srovnání s předchozí nebo i starší právní úpravou věnovat přímo při vysvětlení konkrétní problematiky.

Cílem mé práce je vyložit pojmy krajní nouze a nutná obrana, popsat jejich podmínky a meze, mimo jiné pomocí relevantní judikatury, a nastínit možné postupy soudu při hodnocení trestných činů a stanovení trestů osobám jednajícím v excesu. Rovněž se chci zaměřit na zhodnocení platné právní úpravy a posouzení návrhů a úvah de lege ferenda.

Práce vychází z právního stavu platného a účinného ke dni 30. 3. 2015.

1. ČÁST OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST

1.1. Obecně k pojmu okolnosti vylučující protiprávnost

Trestní zákoník stanoví, že trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon¹ za trestný označí a zároveň, který naplní znaky popsané v tomto zákoně. Obecné zákazy (např. trestný čin vraždy, poškození cizí věci a mnoho jiných) či méně často také příkazy (např. trestný čin neposkytnutí pomoci) určitého chování jsou podrobně stanoveny ve skutkových podstatách trestných činů ve zvláštní části trestního zákoníku. Vedle toho trestní zákoník upravuje i situace, kdy se dispozice těchto norem neuplatní, protože nastala některá z okolností vylučujících protiprávnost činu. Právní naukou jsou označovány jako *činy jinak trestné*.

Okolnosti vylučující protiprávnost je možné popsat jako „*typizované výjimky, které vylučují určité činy z dosahu skutkových podstat a způsobují tím, že tyto činy nebudou vůbec trestné (tzv. negativní znaky skutkové podstaty)*“^{2 3}. Uvedené okolnosti jsou přítomny již od započetí jednání a způsobují, že jednání od počátku (*ex tunc*) není trestné a vůbec tedy v daném případě nejde o trestný čin.

Tato vlastnost je bezpečně odlišuje od případů zániku trestnosti, kdy byly naplněny veškeré podmínky trestní odpovědnosti a až následně, dodatečně (*ex nunc*), trestnost činu zanikla např. v důsledku uplatnění institutu účinné lítosti nebo promlčení trestní odpovědnosti. Vzdálenější je institut zániku trestu spočívající v okolnostech, které nastaly až ve stádiu po právní moci odsuzujícího rozsudku. Problémy obvykle nečiní ani odlišení od případů, kdy nebyly naplněny obecné znaky trestného činu, tj. podmínka věku (§ 25 TZ), přičetnosti (§ 26 TZ) nebo rozumové a mravní vyspělosti (§ 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). Rozdíl spočívá ve skutečnosti, že taková

¹ Trestním zákonem se podle § 110 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku rozumí právě trestní zákoník a podle povahy věci i zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) a zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

² KUCHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 421.

³ obdobně také KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 2007, roč. 53, č. 2, s. 66.

jednání jsou oproti uplatnění okolností vylučujících protiprávnost, protiprávní a škodlivá, ale pachatel takové činu jinak trestného přesto nebude trestně odpovědný.

Za charakteristický prvek okolností vylučujících protiprávnost považuji konflikt dvou trestním zákonem chráněných zájmů. Posouzení a srovnání chráněných hodnot a jejich vzájemné kolizi se budu podrobněji věnovat v následujících částech této práce.

Co se týče jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost, považuji za potřebné uvést, že jejich výčet v trestním zákoníku je demonstrativní. Seznam okolností může být v praxi doplněn na základě použití analogie legis, která je v trestním právu hmotném ve prospěch pachatele dovolena. Jelikož okolnosti vylučující protiprávnost nevytvářejí nové skutkové podstaty trestných činů, ale naopak zužují prostor aplikace trestní odpovědnosti, postup na základě analogie není v rozporu se zásadou *nullum crimen sine lege*⁴. Takovou zákonnou konstrukci pokládám za vhodnou, protože díky pojistce v podobě analogie by mohly být pokryty i případy, které zákonodárce nemohl dopředu předpokládat. Ačkoliv Kuchta ve svém textu uvádí, že ve skutečnosti lze spíše pozorovat neochotu orgánů činných v trestním řízení analogii aplikovat a současně minimální využití analogie v obhajobách občanů, která pravděpodobně pramení z neznalosti této možnosti. Proto se podle něj nelze na analogii zcela spoléhat a zpřesňování znění zákona je v této oblasti stále relevantní.⁵

Trestní zákoník ve své obecné části, hlavě III, jako okolnost vylučující protiprávnost činu vyjmenovává: krajní nouzi (§ 28 TZ), nutnou obranu (§ 29 TZ), svolení poškozeného (§ 30 TZ), přípustné riziko (§ 31 TZ) a oprávněné použití zbraně (§ 32 TZ). Mimo zákonný výčet se do této skupiny v právní teorii obvykle řadí mimo jiné i výkon práv a povinností, výkon povolání, lékařský zákrok, sportovní riziko nebo také beztrestnost policejního agenta.

Koncepce okolností vylučujících protiprávnost tak, jak je zakotvena v trestním zákoníku, podle mého názoru plně odpovídá ústavnímu pořádku České republiky (nejvýrazněji lze demonstrovat na čl. 6 odst. 4 a čl. 23 Listiny) stejně jako zásadám

⁴ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 133.

⁵ KUČHTA, J. *Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona*. *Trestněprávní revue*, 2/2003, s. 49.

zákonnosti, právní jistoty, zásadě nullum crimen sine lege a zásadě subsidiarity trestní represe.

1.2. Bližší vysvětlení pojmu protiprávnost a škodlivost

Pro správné pochopení okolností vylučujících protiprávnost je nevyhnutelné zabývat se také pojetím protiprávnosti. Protiprávnost je v první řadě jednou z obligatorních formálních podmínek naplnění pojmu trestného činu.⁶ Přičemž protiprávnost, jinými slovy nedovolenost, představuje rozpor s normou v rámci celého právního řádu. Oproti tomu trestní protiprávnost, ve smyslu trestnosti činu, je rozporem pouze s trestním zákonem. Obecná protiprávnost spočívá v nesouladu s různými právními předpisy⁷, především pak se zákony, na něž trestní zákon odkazuje (např. pravidla silničního provozu, předpisy k ochraně životního prostředí, insolvenční zákon, aj.).

Činy jinak trestné spáchané za okolností vylučujících protiprávnost nelze pochopitelně posoudit jako trestné činy nebo jako provinění u mladistvých a zároveň je není možné posuzovat ani jako přestupky, protože na ně nelze hledět jako na okolnosti, které pouze snižují společenskou škodlivost. Okolnosti vylučující protiprávnost nevylučují pouze trestnost činu, ale protiprávnost v rámci právního řádu celkově⁸.

Při řešení otázky, zda je protiprávnost obsažena v typových znacích trestného činu (ve skutkových podstatách trestných činů) nebo zda je samostatným odděleným znakem vedle ostatních formálních znaků trestného činu, nalezneme v odborné literatuře rozpory. Kuchta se omezuje pouze na sdělení, že otázka není dosud uspokojivě vyřešena⁹. Podle Novotného a Paroulkové je protiprávnost „jedním

⁶ Vedle dalších formálních znaků uvedených v trestním zákoníku (§ 13 odst. 1 TZ).

⁷ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 421.

⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 390; srov. rozh. č. 10/1980 Sb. rozh. tr.: „Ak okresný prokurátor došiel k záveru, že obvinený konal v krajnej núdzi, potom nemal vec postúpiť ako priestupok na prejednanie dopravnému inšpektorátu, pretože konanie v krajnej núdzi nie je protiprávne a nemôže zakladať ani priestupok. Posudzovať krajnú núdzu len ako okolnosť, ktorá znižuje stupeň nebezpečnosti činu pre spoločnosť, ale nevylučuje jeho protiprávnosť, nie je v súlade so zákonom. Ak bol okresný prokurátor toho názoru, že obvinený konal v krajnej núdzi v zmysle § 14 Tr. zák., mal trestné stíhanie obvineného zastaviť“.

⁹ KUČHTA, J. *Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona*. *Trestněprávní revue*, 2/2003, s. 48.

*z formálních znaků skutkové podstaty trestného činu*¹⁰. Naproti tomu podle Solnaře „*chápeme-li pozitivní i negativní znaky skutkové podstaty trestného činu v jejich celku, pak protiprávnost není vedle tzv. skutkové podstaty trestného činu jeho zvláštním znakem, nýbrž je ve znacích skutkové podstaty již zahrnuta*“¹¹. Obdobně problematiku vysvětluje Šámal, když uvádí, že „*obecnou charakteristiku protiprávnosti (rozpor s právním řádem jako celkem) do skutkové podstaty nezahrnujeme, neboť nejde o znaky odlišující jednotlivé typy trestných činů, ale naopak o znaky všem trestným činům společné, na druhé straně to neznámá, že protiprávnost do znaků skutkové podstaty nepatří, neboť u těch trestných činů, kde je dostatečně typizována, takovou rozlišovací schopnost má*“¹². Stanovisko Šámala se mi jeví jako správné a logicky zdůvodnitelné, navíc také odpovídá někdy používanému označení okolností vylučujících protiprávnost jako tzv. negativních znaků skutkové podstaty. Posouzení této otázky je podstatné při posouzení právních a skutkových omylů v souvislosti se zaviněním ve vztahu k protiprávnosti jednání.

I v prostoru tzv. formálního pojetí trestného činu ke znaku protiprávnosti přistupuje materiální korektiv - hledisko škodlivosti, které české trestněprávní prostředí po nabytí účinnosti trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. podle některých autorů¹³ v otázce pojetí trestného činu posouvá zpět spíše do roviny formálně - materiální. Pro úplnost uvádím, že společenská škodlivost, jakožto přesnější a politicky vhodnější termín, nahradila materiální princip společenské nebezpečnosti uplatňovaný v trestním zákoně č. 140/1961 Sb.

Každé jednání, které není dovoleno, není automaticky trestným činem. Pokud čin nenaplnuje určitou hranici škodlivosti¹⁴, může být posouzen jako méně závažné

¹⁰ NOVOTNÝ, F., PAROULKOVÁ, V. *K některým otázkám nutné obrany*. In Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, 1. vydání, Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 89.

¹¹ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 128.

¹² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 149.

¹³ např. DOLENSKÝ, A. *Poznámky k rekodifikaci*. *Trestní právo*, 11/1996, s. 4, KRATOCHVÍL, V. „*Zrcadlo prvních třiceti šesti...*“ (paragrafů obecné části nového trestního zákona České republiky – 2002), *Trestněprávní revue* 1/2003, s. 3, 4.

¹⁴ Princip vyslovený v § 12 odst. 2 trestního zákoníku - trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu - je označován jako subsidiarita trestní represe. Trestněprávní postih nastupuje až jako prostředek *ultima ratio*.

provinění typicky přestupek, dále také kupříkladu jako správní delikt či disciplinární delikt a v neposlední řadě přichází do úvahy také občanskoprávní odpovědnost (náhrada škody a nemajetkové újmy). Pomocným kritériem při stanovení zmíněné hranice (stupně) nepřijatelné škodlivosti, která bude mít za následek trestněprávní odpovědnost pachatele, má být povaha a závažnost činu ve smyslu ustanovení § 39 odst. 2 TZ (konkrétně význam chráněného zájmu, který byl dotčen trestným činem, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti při spáchání činu, osoba pachatele, jeho míra zavinění, pohnutka, záměr nebo cíl). Škodlivost se vztahuje na čin jako celek.¹⁵

Vztah mezi protiprávností a škodlivostí lze popsat následovně. Protiprávnost je materiálně pojímána jako sociální škodlivost. Zároveň platí, že typový nedostatek společenské škodlivosti činu je materiálním důvodem pro formální vyloučení protiprávnosti takového činu. Jednání za okolností vylučujících protiprávnost tudíž nejsou protiprávní (jak ze samotného smyslu slova plyne), ani společensky škodlivá.¹⁶ Uvedená jednání posoudíme jako společensky neutrální, případně škodlivá jen zanedbatelně. V některých případech je dokonce naopak považujeme za prospěšná, především pokud nahrazují absentující zásah státní moci.

2. ČÁST KRAJNÍ NOUZE

2.1. Úvod k výkladu pojmu krajní nouze a její účel

Krajní nouze je vnímána jako nejobecnější institut mezi všemi okolnostmi vylučujícími protiprávnost. Spočívá v konfliktu právem chráněných hodnot (zájmů), přičemž jeden zájem musí být vždy obětován ve prospěch druhého ohroženého zájmu. V podstatě se jedná o stav, kdy vedle sebe stojí dvě normy ukládající určitou povinnost. Splnit lze jen jednu z nich při současném porušení té druhé¹⁷. K porozumění jistě pomůže názorný příklad: osoba A, která požila alkohol, veze automobilem vážně

¹⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 23.

¹⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 256.

¹⁷ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 258.

zraněnou osobu B do nemocnice, aby jí byla co nejrychleji zajištěna zdravotní péče; to vše za předpokladu, že nebylo možné pomoc zabezpečit jiným způsobem. V kolizi se zde nachází na jedné straně zájem na ochraně života a zdraví a povinnost poskytnout pomoc a na straně druhé zájem na bezpečnosti provozu na pozemních komunikacích a povinnost neohrožovat ostatní účastníky provozu a jejich majetek řízením pod vlivem návykové látky.

Trestní zákoník v § 28 krajní nouzi vymezuje jako *čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem* a v druhém odstavci přidává, že *nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet*.

Jednat v krajní nouzi jsou oprávněny osoby, jejichž zájmy jsou přímo ohroženy, ale také ti, jejichž zájmů se porucha přímo nedotýká; u nich hovoříme o tzv. pomoci v krajní nouzi. Vedle toho je k ochraně zájmů společnosti a jednotlivce určitým osobám zvláštními právními předpisy přímo uložena povinnost ve stavech krajní nouze jednat a pomáhat.¹⁸ Panuje shoda na tom, že proti konání osoby, která sama jedná v krajní nouzi, není přípustná nutná obrana ani další jednání v krajní nouzi.

Krajní nouze je již tradiční součástí trestního práva moderního právního státu, ačkoliv ve srovnání s nutnou obranou se jedná o institut podstatně mladší a v praxi méně běžný. Institut krajní nouze je možné kromě trestního práva vysledovat i v jiných právních odvětvích, např. v občanském právu¹⁹ nebo ve správním právu²⁰. V této části práce se budu postupně zabírat všemi prvky tvořícími definici krajní nouze, protože jak uvidíme dále, jejich přesné vymezení má stěžejní význam pro posouzení překročení mezi krajní nouze.

¹⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 390, 391.

¹⁹ Ustanovení § 2906 an. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

²⁰ Ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

2.2. Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem

2.2.1. Pojem nebezpečí

Nebezpečí je stav, který hrozí poruchou některému ze zájmů chráněných trestním zákoníkem.²¹ Taková situace může být vyvolána různými příčinami: například přírodními silami a živly (požár, vichřice, záplavy), zvířetem (nikoliv však poštvaným, k tomu srov. část o nutné obraně), věcí (porucha technického zařízení, neovladatelný dopravní prostředek, nezajištěná stará munice) a fyziologickými procesy v lidském těle (hlad, bolest) či zraněními a úrazy. O krajní nouzi může jít i v případě útoku člověka (ačkoliv je proti němu v širší míře přípustná nutná obrana), za předpokladu že bude způsobena škoda též jiné osobě odlišné od útočnicka²².

Původcem nebezpečí může být i osoba, která jím je pak sama ohrožena (osoba nedbalostně způsobí požár vlastního domu, a tím ohrozí majetek svůj i sousedů).²³ Ve starší literatuře²⁴ se ještě můžeme setkat s názorem, že „*takové řešení je však nelogické v těch případech, kdy samo vyvolání nebezpečí je trestným činem a v případech, kdy nebezpečí je vyvoláno nedbalostí a odvrácením tohoto nebezpečí vznikla škoda, jejíž kulpózní zavinění by i za jiných okolností bylo trestným činem*“. Dnes lze již považovat za převažující, ačkoliv stále ne jednotný, názor Solnaře, že z dosahu krajní nouze je pouze potřeba „*vyloučit nebezpečí vyprovokované, které jednající záměrně vyvolal, aby ušel trestu za jednání vlastní*“²⁵ (např. osoba vyprovokuje psa k útoku proti jeho osobě s počátečním úmyslem tohoto psa beztrestně usmrtit).

Nebezpečí musí skutečně hrozit. Nejedná se o krajní nouzi, pokud nebezpečí není reálné, ale existuje pouze v představě osoby, která smyšlené nebezpečí odvrací.

²¹ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 259, stejně také ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 391.

²² srov. rozh. č. 9/1988 Sb. rozh. tr.: Skutkově se jednalo o situaci, kdy obžalovaný Z. K. na útěku před 4 útočníky rozbil skleněné tabule vchodových dveří a květináče v budově školy a způsobil tím škodu ve výši 664,- Kčs. Nejvyšší soud SSR dospěl k závěru, že „*nebezpečnost, ktoré občan odvracia v krajnej núdzi, môže spočívať aj v útoku človeka. V takom prípade ide o krajnú núdzu, a nie o nutnú obranu vtedy, ak konaním inak trestným je spôsobená škoda inému než útočníkovi*“.

²³ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 366.

²⁴ POLÁŠEK, Z., KOLLÁR, J. *Některé problémy vyloučení krajní nouze*. Právník, 8/1975, s. 790.

²⁵ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 141.

Reálnost nebezpečí je základním předpokladem, který vůbec podmiňuje možnost v krajní nouzi jednat.²⁶ Stav, kdy nebezpečí není reálné, se označuje jako domnělá, zdánlivá neboli *putativní krajní nouze* a posuzuje se podle pravidel o jednání ve skutkovém omylu.

2.2.2. Nebezpečí hrozící chráněnému zájmu

Institutem krajní nouze, a v podstatě okolnostmi vylučujícími protiprávnost obecně, jsou chráněny zájmy určené trestním zákonem. Jedná se o tzv. *obecný* nebo také *rodový objekt trestného činu*, tedy například život, zdraví, důstojnost, svoboda, soukromí, majetek, čest nebo celistvost území státu. A contrario vyplývá, že zájmy, které nejsou chráněny trestním zákonem, nemohou být kryty stavem krajní nouze.

Vymezení chráněných hodnot je potřeba vnímat druhově (kvalitativně) a ne podle intenzity (kvantitativně), která podmiňuje trestní odpovědnost²⁷. Za tohoto předpokladu jsou chráněny například i majetkové zájmy, které nedosahují nikoli nepatrné hodnoty²⁸.

2.2.3. Nebezpečí přímo hrozící

Synonymem pro slovo *přímo* používané v kontextu krajní nouze a nutné obrany je výraz *bezprostředně*, který smysl této zákonné podmínky podle mého názoru vyjadřuje výstižněji. O bezprostředně hrozícím nebezpečí můžeme hovořit tehdy, pokud za prvé vývoj událostí rychle směřuje k poruše, anebo za druhé pokud je vývoj přerušen ve chvíli, kdy jsou již naplněny skoro všechny podmínky k tomu, aby porucha nastala a zároveň pokud je věcí pravděpodobné náhody, že zbývající podmínky nastanou.²⁹ Typickým uváděným příkladem takové situace je unikající plyn v bytě. Ačkoliv byl již kohoutek plynu zastaven, koncentrace plynu v bytě dosáhla takového stupně, že k výbuchu stačí jediný impuls (jiskra), přičemž lze očekávat, že k němu může snadno dojít.

²⁶ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 57.

²⁷ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 260.

²⁸ Podle stávající právní úpravy je za škodu nikoli nepatrnou považována škoda ve výši minimálně 5 000,- Kč, a to podle § 138 odst. 1 TZ.

²⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 260.

Pokud by k jednání bylo přistoupeno příliš brzy nebo v okamžiku, kdy již nebezpečí pominulo, nebudou naplněny podmínky jednání v krajní nouzi. Uvedený stav se nazývá extenzivní exces z krajní nouze.

2.3. Subsidiarita

Další podmínkou krajní nouze je splnění skutečnosti, že nebezpečí za daných okolností nelze odvrátit jinak. Osoba jednáající v krajní nouzi způsobí škodu někomu, kdo nebezpečí nezavinil, a ten si proto zaslouží, aby jeho zájmy či majetek byly alespoň takto omezeně bráněny. Vrátime-li se k příkladu se řidičem, který odváží zraněnou osobu do nemocnice, ačkoliv požil alkohol, bude zde podmínka subsidiarity reprezentována následovně: na místě se nenacházela jiná osoba s platným řidičským oprávněním, která by mohla zraněného do nemocnice dopravit, dále nebylo možné zavolat rychlou záchrannou službu nebo nebylo možné jejího příjezdu vyčkat především s ohledem na vážnost stavu zraněného, aj³⁰.

Výraz *jinak* je v kontextu § 28 TZ vykládán jako *jiným způsobem*.³¹ Existuje-li možnost odvrátit nebezpečí bez poškození jakýchkoliv zájmů, musí být tato možnost využita, např. lze-li ze situace vyváznout útekem³². Bez problému bude posouzena situace, ve které existuje jen jediný způsob, jak nebezpečí odvrátit. Jisté teoretické neshody se však objevují ve chvílích, kdy je způsobů odvracení více a každý hrozí vznikem jiného následku. Určitě můžeme snadno zavrhnout způsob řešení, který by při užití striktního gramatického výkladu vedl k absurdnímu závěru, že se nemůže jednat o případ krajní nouze, pokud lze nebezpečí odvrátit i jinak, protože ať by byl zvolen kterýkoliv způsob odvracení nebezpečí, vždy by ještě existoval i jiný způsob.³³ Někdy je subsidiarita vykládána tak, že má být z jednotlivých variant zvolen způsob, který přivodí nejmenší škodu ze všech³⁴. Tato interpretace však klade nepřiměřené nároky na jednáajícího, který v časové tísní a psychickém rozrušení nebo šoku často nebude mít

³⁰ srov. rozh. č. 17/1991 Sb. rozh. tr. a rozh. č. 19/1968 Sb. rozh. tr.

³¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393. a srov. rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.

³² srov. rozh. č. 19/1958 Sb. rozh. tr.

³³ KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. Bulletin advokacie, 10/1998, s. 52.

³⁴ např. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 260.

prostor pro takové úvahy. Navíc ani zákonné ustanovení takový požadavek výslovně nezakotvuje.³⁵

Nejvyšší soud ČR dovedl, že *při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.*³⁶

2.4. Proporcionalita

Přiměřenost jednání v krajní nouzi nezůstane zachována, pokud způsobený následek bude zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. V požadavku proporcionality můžeme spatřovat řešení již vícekrát zmiňované kolize zájmu, která je základem celého institutu. Podmínka proporcionality má stejné odůvodnění jako podmínka subsidiarity. Je nežádoucí přenášet rovnocenné nebo závažnější škodlivé následky na osobu, která nebezpečí svým počínáním nezavinila.

Při porovnání zájmu chráněného a obětovaného je nutné posoudit jejich poměr z hlediska objektivního i subjektivního. Při objektivním hodnocení závažnosti zájmů se využívá trestním zákoníkem stanovená hierarchie objektů trestných činů.³⁷ V našem demokratickém právním prostředí se na nejvyšším místě nachází zájem na ochraně života a zdraví jednotlivce, a dále svoboda, důstojnost, ústavní zřízení a celistvost území, čest a majetek. Jak z literatury vyplývá, tuto stupnici nelze chápat absolutně a k uvedenému kvalitativnímu hledisku v podobě povahy zájmu přistupuje i stránka kvantitativní, tedy míra intenzity následku. Hrozba poruchy chráněného zájmu je vždy závažnější následek než jeho pouhé ohrožení. Zároveň je třeba vzít v potaz i stupeň pravděpodobnosti předpokládaného a skutečného následku.³⁸

³⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393.

³⁶ rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.: Soud dovedl, že otec, který hodil kamenem do hejna hus, jež ohrožovaly jeho dceru, jednal v mezích krajní nouze, protože zvolil rychlejší způsob odvrácení nebezpečí, než kdyby měl přeběhnout celý dvorek a dceři fyzicky pomoci. Ačkoliv tento zákrok by pravděpodobně nezpůsobil škodu, není jisté, jestli by dítě za tu dobu neutrpělo nechtěnou újmu.

³⁷ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 367.

³⁸ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 262.

Subjektivní hledisko je odvislé od konkrétní situace, individuálního vnímání a psychického stavu a schopností jednatelů. Polášek a Kollár upozorňují na skutečnost, že podmínka proporcionality „*tak, jak je v zákoně formulována, předpokládá totiž srovnání následku, který hrozil s následkem, který skutečně nastal, tedy srovnání kategorie hypotetické s reálnou*“³⁹. Na to lze odpovědět, že je nutné vycházet ze situace, jak se jevila v době činu. Podmínky krajní nouze lze naplnit i tehdy, pokud se předpoklad založený na posouzení situace nakonec nesplní.⁴⁰

Pojem *zřejmě*⁴¹ v legální definici krajní nouze představuje subjektivní hledisko a zajišťuje, aby podmínky krajní nouze nebyly v praxi vykládány příliš úzce, pouze na základě objektivního hlediska. Zajímavý je názor Lata a Dolenského, že lze slovo *zřejmě* vykládat i druhým způsobem jako *jasně, očividně* nebo *nepochybně* stejně závažný nebo závažnější následek. Nejasné a pochybné případy se pak mají posoudit ve prospěch zasahujícího.⁴²

Požadavku proporcionality a porovnání střetu konkrétních hodnot se budu dále věnovat v následující části o překročení mezí krajní nouze, protože nesplnění podmínky proporcionality způsobuje tzv. intenzivní exces.

2.5. Povinnost nebezpečí snášet

Nejde o krajní nouzi, pokud ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen toto nebezpečí snášet. V mnoha textech a některých učebnicích⁴³ se poněkud nepřesně uvádí, že jde o novou podmínku výslovně zavedenou do právního řádu až zákonem č. 40/2009 Sb. Přesnější je podle mého názoru formulace, že se vracíme k tomu, co již dříve zakotvoval § 9 odst. 2 trestního zákona č. 86/1950 Sb., protože již zde bylo

³⁹ POLÁŠEK, Z., KOLLÁR, J. *Některé problémy vyloučení krajní nouze*. Právník, 8/1975, s. 787.

⁴⁰ NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. a kol. *Trestní kodexy: Trestní zákon, trestní řád a související předpisy, komentář*. 2. vydání, Praha: Eurounion, 2002, s. 45; k tomu také výše uvedené rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.: „*Obviněný mohl být proto subjektivně přesvědčen, že dítě je útokem hus bezprostředně ohroženo na zdraví ...*“.

⁴¹ pojem *zřejmě* byl v legální definici poprvé použit v trestním zákoně z roku 1961. Vyjádření podmínky proporcionality v § 9 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, znělo: „*...není trestným činem, jestliže ... způsobená škoda je menší než ta, která hrozila ...*“.

⁴² LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 2/1999, s. 22.

⁴³ např. FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb.* Trestní právo, 3/2009, s. 9 nebo KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 431.

uvedeno, že *nejde o krajní nouzi, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.*⁴⁴ Ačkoliv bezprostřední předchůdce dnešního trestního zákoníku, trestní zákon č. 140/1961 Sb., tuto podmínku výslovně neuváděl, právní teorie i judikatura s ní i v tomto období přesto stále počítaly. Je však pravdou, že pouhým výkladem právní normy ji dovodit nebylo možné.

Povinnost snášet nebezpečí ukládají vyjmenovaným osobám zvláštní právní předpisy. Povinnost plyne většinou z rizikového povolání (lékař v nemocnici, voják na misi, plavčík na koupališti při záchraně tonoucího, hasič zasahující při požáru, policista ve službě, pyrotechnik při zneškodňování nálože) nebo z určitého postavení (řidič dopravního prostředku, který měl účast na dopravní nehodě, je povinen zraněným poskytnout pomoc). Tyto osoby se nemohou odvolávat na vlastní nebezpečí. Ale jak už samotný cit napovídá, není možné povinnost snášet nebezpečí chápat absolutně. K tomu Polášek s Kollárem uvádějí, že závisí na tom, zda a nakolik bylo jednání osoby způsobilé hrozící nebezpečí odvrátit. *„Jestliže tu taková možnost nebude, anebo bude tak málo pravděpodobná, že to nebude přiměřené hrozící škodě, nebude ani důvodu vyloučit krajní nouzi.“* Dále uvádějí, že *„taková úvaha bude nezbytná zejména v těch případech, kdy hrozilo nebezpečí pro zdraví nebo život a trestné jednání pachatele mělo omisivní charakter“*⁴⁵ Kupříkladu po lékaři nelze požadovat, aby ošetřil pacienta s vážnou nakažlivou nemocí, pokud nemá k dispozici ochranné prostředky, protože by se vystavil ohrožení nákazy. V pozměněné formě toto obdobně platí pro všechny výše zmíněné osoby, které mají povinnost nebezpečí snášet. Na druhou stranu, jak uvádí Šámal, je oprávněné po nich požadovat, aby si urychleně potřebné ochranné prostředky a nezbytné pomůcky zajistili a v nouzové situaci zasáhli.⁴⁶

Při aplikaci tohoto principu není rozhodující, zda má povinnost snášet nebezpečí ten, kdo je odvrací, ale zda má povinnost snášet nebezpečí ten, komu hrozí. Z toho vyplývá, že pokud je ohrožený nebezpečí povinen snášet, není přípustná ani pomoc v krajní nouzi.⁴⁷ K tomu lze na okraj poznamenat, že v průběhu legislativních

⁴⁴ CÍSAŘOVÁ, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. *Trestní právo*, 10/2000, s. 9.

⁴⁵ POLÁŠEK, Z., KOLLÁR, J. *Některé problémy vyloučení krajní nouze*. *Právník*, 8/1975, s. 789, 790.

⁴⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394.

⁴⁷ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 260.

prací směřujících k rekodifikaci trestního práva hmotného, byla z textu návrhu správně odstraněna chyba spočívající ve vyjádření ... *anebo jestliže byl jednajícím v krajní nouzi povinen toto nebezpečí snášet*.⁴⁸ Jak je naznačeno výše, nemusí vždy existovat totožnost v osobě, které nebezpečí hrozilo, a která skutečně zasahovala, a proto je stávající znění zákona, co se přesnosti vyjádření týče, vhodnější.

2.6. Zvláštní případy krajní nouze

Kuchta vymezuje speciální kategorii *zvláštní případy krajní nouze*, protože podle něj i zde jde v podstatě o řešení určitých kolizí zájmů. Do uvedené kategorie řadí trestný čin nadřezování (§ 366 TZ), nepřekážení trestného činu (§ 367 TZ), neoznámení trestného činu (§ 368 TZ), beztrestnost policejního agenta (§ 363 TZ). U neposkytnutí pomoci (§ 150, 151 TZ) shledává zvláštní případ krajní nouze v situaci, kdy pachatel pomoc neposkytne v důsledku nebezpečí, které by mu nebo jinému při pomoci hrozilo. Sřet zájmů na oznámení trestného činu a zachování mlčenlivosti advokáta a duchovního lze nalézt u trestného činu dle § 368 odst. 3 TZ.⁴⁹

Pojetí zvláštních případů krajní nouze není v teorii zcela zažité a spíše se lze setkat s formulací, že se jedná o specifické případy vyloučení trestní odpovědnosti u určitých trestných činů, které jsou upraveny ve zvláštní části trestního zákoníku.⁵⁰

Solnař navíc dodává, že podobné odůvodnění jako krajní nouze má i možnost odepření svědectví v trestním řízení, pokud by svědkovi nebo jeho příbuznému výpověď způsobila nebezpečí trestního stíhání (§ 100 odst. 2 TR). Trestní řád tímto předchází kolizi zájmů, jež by mohla vyústit v křivé svědectví.⁵¹

⁴⁸ DOLENSKÝ, A. *Poznámky k rekodifikaci*. Trestní právo, 11/1996, s. 7.

⁴⁹ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 394.

⁵⁰ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 258.

⁵¹ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 144; srov. rozh. č. 6987/1942 Sb. rozh. tr.

3. ČÁST PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE

3.1. Podmínky versus meze

V této části práce bych se ráda zastavila u samotného pojmu *překročení mezí*. Převážná část odborné veřejnosti od *překročení mezí* terminologicky neodlišuje *nesplnění podmínek*, a to jak v případě krajní nouze, tak i nutné obrany (které se budu podrobněji věnovat dále). Především Kuchta⁵² a Vokoun⁵³ však na tyto pojmy nahlíží jako na dvě rozdílné skupiny předpokladů pro splnění zákonných požadavků pro jednání v krajní nouzi. Prvně jde o podmínky vytvářející stav krajní nouze nebo nutné obrany, při jejichž kumulativním splnění je možné za těchto okolností vylučujících protiprávnost jednat. Druhou skupinu tvoří podmínky jakožto meze dovoleného jednání v rámci krajní nouze nebo nutné obrany.

Při nesplnění podmínek, které vytvářejí stav krajní nouze či nutné obrany, nevznikne vlastně ani právo v krajní nouzi nebo nutné obraně jednat. „*Nelze zde tedy hovořit o jakýchkoliv podmínkách dovoleného jednání, neboť chybí podmínka pro dovolenost jednání jako takového.*“⁵⁴ Naopak pokud budou primární podmínky stavu krajní nouze a nutné obrany naplněny a zasahující osoba nesplní podmínky (neboli meze) dovoleného jednání, tímto překročením mezí zpětně nevyloučí podmínky, které ji umožnily zasáhnout.⁵⁵

Mezi podmínky, jejichž současné splnění zakládá oprávnění jednat v krajní nouzi, Vokoun i Kuchta shodně řadí reálnou existenci nebezpečí proti zájmu chráněnému trestním zákonem, požadavek přímo hrozícího nebezpečí, skutečnost, že nebylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak (tedy podmínku subsidiarity) a absenci povinnosti nebezpečí snášet. Pokud jde o překročení mezí krajní nouze, do této kategorie oba řadí pouze případy, kdy byl způsoben následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (tedy podmínku

⁵² KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 165.

⁵³ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 61.

⁵⁴ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 165.

⁵⁵ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 61.

proporcionality).⁵⁶ Z důvodu ucelenosti na tomto místě doplním i požadavky pro nutnou obranu. Podmínkou stavu nutné obrany je reálnost útoku a skutečnost, že útok hrozí přímo nebo trvá. Při překročení mezí půjde o případy, kdy jednání v nutné obraně bylo zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.

Myslím si, že větší přehlednosti by možná napomohlo označení podmínek jako primárních a sekundárních, protože primárně musí vzniknout stav krajní nouze nebo nutné obrany, ve kterém je následně - sekundárně - potřeba jednat v jejich mezích. Přičemž platí, že primární podmínky existují nezávisle na těch sekundárních, nikoli však opačně.

Trestní zákoník se výše nastíněného duálního pojetí nedrží, když v § 41 písm. g) TZ a § 58 odst. 6 TZ hovoří vždy pouze o *podmínkách krajní nouze nebo nutné obrany* a ani v § 28 TZ a § 29 TZ jednotlivé zákonné podmínky od sebe nijak neodlišuje. A tak v teorii i praxi spíše sledujeme nerespektování rozlišení obou kategorií a jejich terminologické zaměňování. Jelikož členění na *podmínky stavu a meze dovoleného jednání* nemá přímou oporu v zákoně, nelze podle mého názoru odborné veřejnosti vyčítat, že se tohoto pojetí nedrží, ačkoliv souhlasím, že pro plné pochopení a správnou aplikaci jednotlivých ustanovení zákona je tento přístup vhodný.

3.2. Překročení mezí krajní nouze

O překročení mezí krajní nouze se jedná, pokud nebyly dány podmínky krajní nouze zcela nebo ve všech směrech.⁵⁷ Některé z podmínek přesto splněny byly, a proto se taková situace označuje jako *stav krajní nouzi blízký*. Často se o překročení mezí hovoří jako o *vybočení z mezí* či jako o *excesu*. Čin spáchaný v excesu bude naplňovat znaky trestného činu, protože u něj bude přítomen jak prvek protiprávnosti, tak společenské škodlivosti a obecně řečeno bude trestný podle toho, jakou skutkovou

⁵⁶ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 61 a KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 165.

⁵⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 395.

podstatu trestného činu pachatel svým jednáním naplní. Exces lze zapříčinit úmyslně, z nedbalosti nebo se ho lze dopustit i nezaviněně.⁵⁸

Zákon konkrétní případy překročení mezí nutné obrany nikde nevyjmenovává, pouze uvedený stav definuje. Teorie i soudní praxe ale shodně dovodily, že se jedná o situace, kdy:

- jednání bylo provedeno v době, kdy nebezpečí ještě nehrozilo přímo nebo již pominulo, tzv. *exces extenzivní*;
- následek způsobený osobou, která nebezpečí odvracela, byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než následek, který hrozil, tzv. *exces intenzivní*;
- hrozící nebezpečí bylo možno za daných okolností odvrátit jinak;
- existovala povinnost nebezpečí snášet.⁵⁹

Mezi excesy z krajní nouze nejsou řazeny případy tzv. putativní krajní nouze (kdy nebezpečí není skutečné a pachatel si jej pouze představuje), a to i přes skutečnost, že reálnost nebezpečí je základní podmínkou stavu krajní nouze, jak bylo uvedeno již výše. Uvedené situace jsou posuzovány podle pravidel o skutkovém omylu (§ 18 odst. 4 TZ).

Meze krajní nouze jsou specifikovány aplikační praxí Nejvyššího soudu ČR prostřednictvím judikatury. Ačkoliv je potřeba si uvědomit, že případy kdy dojde ke krajní nouzi nebo k jejímu excesu nejsou tak časté, a proto tuto tendenci budeme výrazněji sledovat spíše později v části o nutné obraně.

3.2.1. Exces extenzivní

Aby se zasahující osoba nedopustila vybočení z časových mezí krajní nouze, musí správně vystihnout okamžik zákroku. Odvracet lze pouze přímo, neboli bezprostředně, hrozící nebezpečí (k tomu blíže viz kapitola č. 2.2.3.). O exces jde za prvé, bylo-li proti hrozícímu nebezpečí zasaženo příliš brzy, jednalo se tedy zatím o vzdálenou hrozbu.⁶⁰ Osoba odvracející nebezpečí měla vyčkat, jak se situace dále

⁵⁸ KUČTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 386.

⁵⁹ např. VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 263.

⁶⁰ srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 758/2011 a sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

vyvine, protože existuje možnost, že by nebezpečí fáze bezprostřednosti nedosáhlo. Za druhé půjde o případ, kdy nebezpečí již pominulo nebo sice již došlo k poruše, ale její další prohloubení nehrozilo.⁶¹ Zásah pak lze hodnotit jako nadbytečný a osoba bude trestně odpovědná.⁶²

3.2.2. Exces intenzivní

Častějším případem excesu z krajní nouze bude vybočení z podmínek proporcionality. V předchozí části již bylo uvedeno, že je potřeba zájmy posuzovat z objektivního i subjektivního hlediska, že porucha zájmu je intenzivnější než jeho ohrožení a že je potřeba brát v úvahu i pravděpodobnost předpokládaného a skutečného následku. Aby osoba nevybočila z mezí krajní nouze, nesmí způsobit následek, který je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.⁶³

Posoudit, zda jde o následek zřejmě stejně závažný nebo závažnější, je nutné v každém jednotlivém případě za současného zhodnocení všech konkrétních okolností a souvislostí.⁶⁴ Šámal se pokouší o vymezení *následku zřejmě stejně závažného nebo závažnějšího* následovně: „*způsobený následek je zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil, jestliže je způsoben na zájmu, jenž je stejně významný jako zájem, který osoba ve stavu krajní nouze bránila, přičemž má stejnou intenzitu jako hrozící následek, nebo je-li i při dotčení rozdílných zájmů svou povahou a intenzitou srovnatelný s následkem, který hrozil. Závažnější je pak tento následek v případě, dotýká-li se stejně významného zájmu a má větší intenzitu než hrozící následek, nebo se dotýká zájmu významnějšího a v porovnání s hrozícím následkem, včetně zvážení rozdílnosti dotčených zájmů, má alespoň rovnocenný význam.*“⁶⁵ Z uvedeného vyplývá, že při odvracení nebezpečí majetkové škody ve značné míře nebo většího rozsahu lze připustit lehké ublížení na zdraví, tedy obětovat zájem na zdraví jednotlivce, který má jinak obecně vyšší hodnotu,

⁶¹ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 258.

⁶² K extenzivnímu excesu srov. rozh. č. 13/1952 Sb. rozh. tr., podle kterého obviněný, jež pod nátlakem poskytl úkryt skupině teroristů, nejednal v krajní nouzi, protože jim pomáhal i „*když mu již jím tvrzené nebezpečí ze strany teroristů vůbec nehrozilo. Vždyť se odvolatel pohyboval zcela volně a mohl včas domnělé nebezpečí odvrátit příslušným oznámením u pátrajících orgánů.*“ Tento judikát je zřejmě nutno vnímat s jistým odstupem, protože svým obsahem patrně zapadá do kategorie politických procesů padesátých let dvacátého století, přesto ilustruje situaci, kdy nebezpečí již pominulo.

⁶³ srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 4 Tdo 1425/2013.

⁶⁴ srov. rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.

⁶⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394.

ve prospěch majetkového zájmu většího rozsahu. K ochraně skupinových zájmů lze obětovat i jiné skupinové zájmy menšího významu nebo také některé zájmy jednotlivce. Zároveň platí, že k ochraně podstatných individuálních zájmů lze potlačit méně významné zájmy skupinové.⁶⁶

Z principu, že nelze obětovat jeden zájem za stejně cenný jiný zájem, vyplývá, že nelze obětovat jeden lidský život za jiný. Tento závěr byl potvrzen i judikaturně: *Uvedení podmienku nespňa konanie páchatel'a, ktorý zachraňuje vlastný život tým, že usmrtí iného. Túto podmienku však môže spňať konanie, ktorým obvinený obetovaním jedného ľudského života zachráni život viacerých ľudí* (rozh. č. 20/1980 Sb. rozh. tr.). Polášek a Kollár zásadu proporcionality kritizují, protože podle nich selhává u hodnot neměřitelných a neporovnatelných - života a zdraví. Všichni lidé si jsou rovni ve svých právech a povinnostech a nelze u nich stanovit výši újmy prostřednictvím měřítka věku, celkové fyzické kondice, společenského postavení a uplatnění. Současně nelze porovnávat vzniklou škodu na základě formy ublížení na zdraví v kombinaci s počtem postižených.⁶⁷

Podle mého názoru, nejde pouze o otázku právní, ale také morální a etickou. Do jisté míry by ji mohl řešit institut omluvné krajní nouze, který se uplatňuje v některých zahraničních právních úpravách (např. v německé, polské, švýcarské, španělské). Jedná se o případy, kdy osoba v bezvýchodné situaci bez viny (nezaviněně) spáchá protiprávní čin, který bude při splnění zákonných podmínek omluven, ačkoliv byl způsoben následek stejně závažný v porovnání s tím, který hrozil (např. ztroskotání námořníci k záchraně svých životů usmrtí jednoho člena své skupiny, aby si zajistili potravu; dva trosečníci doplávali k prknu, jež však uneslo pouze jednoho, a tak pouze silnější mohl přežít). Proti jednání v omluvné krajní nouzi je nutná obrana přípustná, protože stále jde o protiprávní čin. Uvedené vychází z myšlenky, že na nikom nelze požadovat hrdinství.⁶⁸

Vedle toho Kuchta a jiní opakovaně upozorňují na mezeru v právu, kdy současný trestní zákoník výslovně nezamezuje výkladu, který by umožnil obětovat

⁶⁶ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 262, 263.

⁶⁷ POLÁŠEK, Z., KOLLÁR, J. *Některé problémy vyloučení krajní nouze*. Právník, 8/1975, s. 787.

⁶⁸ ŘÍHA, J. *Příspěvek k pojetí viny*. In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 268.

jeden lidský život ve prospěch záchrany životů jiných osob, kterým by byly transplantovány orgány odebrané usmrcené osobě.⁶⁹ De lege ferenda by se jistě mělo uvažovat, jak tento problém v zákoně vymežit, a to ideálně tak, aby úprava nevedla ke zbytečné kazuičnosti.

3.2.3. Exces z podmínky subsidiarity

Podle trestního zákoníku nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak. Obsahem podmínky subsidiarity jsem se zabývala již v části o krajní nouzi obecně, na tomto místě pouze připomenu, že také u podmínky subsidiarity platí obecné pravidlo, že každý případ je nutné posuzovat podle konkrétních okolností. Osoba odvracející nebezpečí je oprávněna zvolit zásah, který představuje reálnou možnost k odvrácení nebezpečí ještě dříve, než škodlivý následek nastane. Ve srovnání s nutnou obranou (kde se podmínka subsidiarity nevyžaduje), jsou na jednání v krajní nouzi kladeny vyšší požadavky. Přesto si dovedu představit situace, které jsou pro osobu odvracející nebezpečí podobně psychicky náročné, protože se osoba ocitá v situaci, kterou velmi často nezavinila, nesetkala se s ní dříve, není na ni připravena, navíc u ní působí faktory jako stres a strach, mnohdy může být v nebezpečí osoba jí blízká a v té chvíli se pocity ještě násobí.

Osobně se z těchto důvodů přikláním k liberálnějším postojům, že podmínka subsidiarity má být podle okolností případu vykládána raději široce než úzce a že je nutné vycházet ze situace, jak se jevila zasahující osobě, i kdyby byl její pohled na věc zkreslený. Dále souhlasím s názory, že osoba nepřekročí meze krajní nouze, pokud nezvolí řešení situace, které s sebou nese nejmenší škody⁷⁰. Stejně jako Šámal se domnívám, že podmínka subsidiarity by měla být vnímána spíše jako korektiv zcela nevhodného chování.⁷¹ V takových situacích se rovněž projeví zásada proporcionality.

Pro úplnost doplním praktický příklad, kdy exces z krajní nouze při překročení podmínky subsidiarity posuzoval Nejvyšší soud ČR u otce, který vezl po požití alkoholu svou dceru do nemocnice. Soud dovedl, že muž nejednal v krajní nouzi,

⁶⁹ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost a připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 2/2007, s. 67.

⁷⁰ např. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393 a VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 261.

⁷¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393.

protože pomoc mohla být jeho dceři zajištěna telefonickým přivoláním lékaře (rozh. č. 17/1991 Sb. rozh. tr.).⁷²

3.2.4. Exces u povinnosti nebezpečí snášet

U poslední podmínky krajní nouze se objevují teoretické výkladové problémy především v otázce, do jaké míry jsou osoby povinny nebezpečí snášet, protože jak bylo uvedeno již výše (v části 2.5) nelze jejich povinnost chápat absolutně. Na osobách povinných nebezpečí snášet nelze požadovat, aby se vrhaly do bezvýchodných situací a hazardovali s vlastním životem, i zde se musí uplatnit racionalita.

Při posuzování těchto excesů vidím prostor pro úvahu soudu. Nicméně literatura uvádí pouze modelové příklady a žádné konkrétní rozhodnutí v nastíněné otázce se mi nepodařilo dohledat. Z toho soudím, že v praxi se jedná o sporadické případy, a pokud se objevují, není pravděpodobně s jejich posouzením u soudů nižších stupňů problém.

4. ČÁST NUTNÁ OBRANA

4.1. Úvod k výkladu pojmu nutná obrana a její účel

„Nutná obrana je uplatněním práva proti bezpráví.“⁷³ Institut nutné obrany umožňuje osobám účinně bránit své zájmy chráněné trestním zákonem před protiprávním útokem jiné osoby. Obránce může užít *svépomoc*, která nahradí absenci zásahu ze strany veřejné moci. Jednání v nutné obraně tak není pro společnost nebezpečné ani škodlivé, obránce v podstatě jedná ve shodě se smyslem a účelem trestního zákoníku.⁷⁴

Nutná obrana vychází z obrany jako takové, která je součástí lidského chování od samého počátku existence člověka ještě před vznikem státu a práva. Tři základní obranné reakce člověka na útok z vnějšku jsou rezignace, útěk a protiútok, přičemž

⁷² Shodně ve správním právu, srov. rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 2 As 63/2008.

⁷³ SOLNAR, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 145.

⁷⁴ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 265.

všechny vyplývají z biologických přirozených reakcí člověka ve snaze o přežití. Nutná obrana byla zachycována už v prvních pramenech práva, ačkoli zpočátku spíše jako rámcové zásady, které byly vykládány poměrně široce. Větší pozornosti se institutu nutné obrany dostalo v době osvícenství v 16. a 17. století. O zpřesnění se zasloužil Rousseau a především pak Kant, který v rámci své koncepce čistého rozumu definoval nutnou obranu jako právo na obnovu původního přirozeného stavu, který existoval před útokem. Podle Kanta má každý člověk právo hájit svou individuální sféru. Toto právo lze společenskou smlouvou svěřit státu, ale i pak stále zůstává jedinci zachováno. Kant jako jeden z prvních vyslovil, že se u nutné obrany neuplatní princip proporcionality. Jinou koncepci nutné obrany přinesl Hegel, podle kterého má právo na nutnou obranu nadindividuální charakter a jedinec ho získává propůjčením od státu. Útok Hegel vnímá jako nicotné bezpráví, jež odporuje rozumu, a proto je obrana proti němu beztrestná.

Existují tedy dva přístupy. Kantův liberální, který odvozuje právo na nutnou obranu z lidské přirozenosti, kdy obránce prosazuje individuální zájmy a nemá být v zásahu omezován. A Hegelův, podle kterého má stát monopol trestní moci, a ten může přenést na jednotlivce pouze tehdy, pokud stát sám není schopen zasáhnout a bezpráví odstranit. K tomu musí být stanovena jasná pravidla. Podle Hegela obránce prosazuje státní společenský zájem na obnově spravedlnosti, ne osobní mstu.⁷⁵

Důvod, proč zde obě pojetí poměrně podrobně rozvádím, je, že jsou stále aktuální a stojí v základu nutné obrany, jak ji dnes známe. Je zřejmé, že ani jeden z přístupů nesmí být doveden do extrému, protože pak se projeví jejich negativní sociální důsledky. Při přísné aplikaci kantovské koncepce dochází často k excesům, které spočívají v příliš hrubých zásazích, jež neodpovídají míře nebezpečnosti a škodlivosti útoků. Kantovská koncepce vede k eskalaci násilí a hovoří se o *nikdy nekončícím boji všech proti všem*. Vedle toho negativa hegelovské koncepce můžeme sledovat v restriktivním zužování pojetí nutné obrany a přílišném ohledu na práva útočníka. Hegelovo pojetí potlačuje preventivní účinek nutné obrany. Jak vidíme, ani

⁷⁵ MUSIL, J., konference na téma „Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgJOMiQ>.

jeden přístup není ideální. Česká koncepce se snaží oba přístupy sladit, proto se někdy označuje jako *dualistická koncepce*.⁷⁶

Účelem nutné obrany je jednak na prvním místě ochrana individuálních zájmů napadené oběti, a jednak prosazování právního řádu celkově, tedy ochrana celospolečenských zájmů.⁷⁷ Nutná obrana zamezuje dokončení trestné činnosti útočníka, v čemž vidíme její preventivní funkci, která se uskutečňuje nejen ve vztahu k útočníkovi, ale také k osobě útokem ohrožené a k ostatním osobám. Projeví se i výchovná funkce a významné jsou rovněž její represivní a odstrašující účinky (např. může dojít k ublížení na zdraví nebo až usmrcení útočníka).⁷⁸

Aby nemohlo být svépomocného jednání zneužíváno, je potřeba nutnou obranu regulovat a zákonné meze nutné obrany určit přesně, ostře a jasně. A ačkoliv je o takové precizní vymezení pojmu v trestním zákoníku snaha, některé výrazy použité v legální definici (*způsob útoku*) a celková aplikace ustanovení na nejrůznější, někdy i zákonem nepředvídané, situace, vytvářejí prostor pro bohatou judikaturu Nejvyššího soudu ČR.

Jak tedy trestní zákoník nutnou obranu vymezuje? Ustanovení § 29 TZ zní: *Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*

K jednání v nutné obraně je oprávněn v zásadě kdokoli. Nejen osoba, která byla útokem přímo ohrožena, ale i osoba, jež zasahuje proti útoku směřujícímu vůči někomu jinému, přičemž nemá vliv, jestli se útoku ohrožená osoba sama brání nebo nikoli.⁷⁹ V těchto situacích hovoříme, podobně jako u krajní nouze, o tzv. *pomoci v nutné obraně*.⁸⁰ Přičemž Kuchta uvádí, že má-li být bráněn zájem v osobní dispozici

⁷⁶ MUSIL, J., konference na téma „*Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe*“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>.

⁷⁷ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1/1994, s. 19.

⁷⁸ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 433.

⁷⁹ srov. rozh. č. 7/1970 Sb. rozh. tr., rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.

⁸⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400.

napadeného (zájem na osobní svobodě, majetku), bude nutná obrana možná jen s jeho souhlasem. Pomocník nemůže v nutné obraně vykonat více, než si napadený přeje, protože nutnou obranu nelze nikomu vnucovat. Toto platí i v situaci, kdy se napadený chce bránit pouze určitým způsobem, např. odmítá použít střelnou zbraň proti útočníkovi, kterým je jeho rodinný příslušník.⁸¹ Jednání v nutné obraně je právem, nikoli povinností. Vedle toho je ale některým osobám zvláštními právními předpisy přímo uložena povinnost k nutné obraně a ochraně určitých zájmů, kterým je zajišťována ochrana trestním zákoníkem⁸² (např. příslušníci Policie ČR).

Jednání v nutné obraně není protiprávní, proto proti němu není nutná obrana přípustná.⁸³ Jednání útočníka namířené proti osobě, která jedná v nutné obraně, se považuje za pokračování v útoku. Nezáleží na tom, zda útok byl od počátku namířený proti osobě v nutné obraně jednající, anebo proti jiné osobě. Osoba, která jedná v nutné obraně, je proto oprávněna překonat i tento pokračující útok. (srov. rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.)

Jednání v nutné obraně může být spojeno se zadržením útočníka. Procesní institut zadržení obviněného a podezřelého jinak upravuje § 75 a 76 TŘ. Tento institut může mít i hmotněprávní důsledky v případech, kdy zadrženému vznikne škoda. Pokud je útočník zadržen ve fázi trvajících, dosud neukončeného útoku, aplikuje se § 29 TZ o nutné obraně.⁸⁴ Podle Solnaře „*zadržení podezřelého náleží pod hledisko nutné obrany, je-li prostředkem obrany (např. majetku).*“⁸⁵

⁸¹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 121.

⁸² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400.

⁸³ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 33.

⁸⁴ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 395.

⁸⁵ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 156.

4.2. Přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem

4.2.1. Pojem útok

Podle výkladových pravidel je útok protiprávní jednání člověka. U odborné veřejnosti převládá názor, že se nemusí nutně jednat o trestný čin, protože protiprávné budou i činy, kterým chybí některý ze znaků trestného činu (například nedostatek věku nebo nedostatečná výše škody) nebo činy, jejichž trestnost zanikla, aj.⁸⁶ A naopak z povahy některých trestných činů plyne, že proti nim nelze nutnou obranu účinně uplatnit, protože nutnou obranou nelze zabránit škodlivému následku (např. dvojitý manželství).⁸⁷ Platí ale vždy, že útok musí být čin nedovolený. A contrario dovolené útoky nelze odvracet za podmínek nutné obrany. Do skupiny dovolených útoků předně spadají případy oprávněného zásahu úřední osoby, zadržení, výkon rozhodnutí nebo exekuce.

Zároveň útok nemůže mít povahu pouhé nepřístojnosti, znepokojujícího jednání nebo jednání vykazujícího jen nepatrnou závažnost. Kuchta uvádí, že k takovým bagatelním zásahům patří například hrubší kontakt při teamových sportech, fyzické dotyky v přeplněné MHD nebo obtěžování kouřem v prostoru určeném nekuřákům a dodává, že v našem právním řádu nejsou tyto nepřístojnosti vůbec považovány za útoky. Přesto je ale toho názoru, že i tyto situace jsou protiprávní útoky, avšak dosahují výjimečně malé škodlivosti, a tak i jejich odvracení musí být přiměřené jejich charakteru.⁸⁸ Osobně se přikláním k většinovému názoru⁸⁹, že nejde o útoky ve smyslu § 29 TZ, protože tato zcela nepatrná zavinění vnímám spíše jako součást běžného života, se kterou je žádoucí se vypořádat nekonfliktně, převážně jen verbálním způsobem, především nenásilnou formou. Ačkoliv připouštím, že i výše popsané

⁸⁶ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 266.

⁸⁷ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 25.

⁸⁸ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 101.

⁸⁹ např. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400 nebo VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 267 a jini.

občanské nepřístojnosti mohou ojediněle přerůst v nebezpečná jednání mající povahu útoku.

Útok může mít komisivní i omisivní povahu (např. útočník setrvává v cizím domě navzdory výzvě k jeho opuštění nebo zejména případy, kdy má pachatel zvláštní povinnost konat – majitel nepřivolá svého psa, který napadl v parku dítě ani jinak nezasáhne).⁹⁰ Útok zvířete se obvykle posuzuje jako nebezpečí, které lze odvrátit v rámci podmínek krajní nouze. Ovšem zvíře poštvané fyzickou osobou je nástrojem útočníka a obránce proti němu jedná v nutné obraně, přičemž může postupovat jak proti zvířeti, tak proti útočníkovi, například proto, aby nemohl zvíře vyzývat k dalšímu napadení.⁹¹

V úvodu této kapitoly jsem uvedla, že útok nemusí mít povahu trestného činu. V současnosti tento výrok odpovídá většinovému názoru právní nauky. Je ovšem pravdou, že otázka zavinění útoku a hlavně s tím související útok osob nepřičetných, dětí a osob jednajících ve skutkovém omylu se stále považují za problematické.

K formě zavinění útoku Novotný a Paroulková uvádějí „útok je podle našeho názoru pouze jednáním úmyslným“, protože právě to „vysvětluje zvláštní podmínky nutné obrany“.⁹² Jelínek vysvětluje útok jako „úmyslné, protiprávní jednání člověka“ a dále se (mimo vyprovokovaný útok) otázkou zavinění nezabývá.⁹³ Stejně tak Císařová a Čížková, které k tomu dodávají, že podle některých názorů není útočníkem osoba, která ohrožuje chráněné zájmy pouze z nedbalosti nebo nezaviněně, a že tato otázka vyžaduje zkoumání a právní úpravu.⁹⁴ Šámal popisuje útok jako jednání člověka, které „je úmyslné a protiprávní“. V následujícím odstavci však uvádí, že „z hlediska zavinění může být útok jednáním úmyslným i nedbalostním“.⁹⁵ V tomto ohledu tak jeho text

⁹⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část.* 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 267.

⁹¹ KUČTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 436.

⁹² NOVOTNÝ, F., PAROULKOVÁ, V. *K některým otázkám nutné obrany.* In Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, 1. vydání, Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 93.

⁹³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část.* 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 266.

⁹⁴ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací.* Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 29.

⁹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400.

považují za vnitřně rozporný. Z dalšího obsahu a smyslu komentáře mi ale vyplývá, že Šámal chápe útok skutečně jako jednání dolůzní i kulpózní a definování útoku pouze jako jednání úmyslné, je pravděpodobně chybou.

Naproti tomu Vokoun jednoznačně a bez bližšího zdůvodnění uvádí, že „útokem je nejen úmyslné jednání, ale může to být i jednání nedbalostní“.⁹⁶ Rovněž Kuchta se ve svém podrobném pojednání přiklání k závěru, že by nutná obrana měla být přípustná „nejen proti zaviněným útokům, ale i proti útokům a ohrožením pachatelem nezaviněným, které však vznikly nerespektováním objektivní povinnosti, která váže útočníka“. Zdůvodňuje to objektivním pojetím protiprávnosti⁹⁷, ze kterého se v současnosti v našem právním prostředí převážně vychází a názorem, že útokem mohou být i činy nemající povahu trestného činu, tedy ty činy, kterým bude scházet znak zavinění. Jelikož trestní zákoník výslovně jako prvek útoku protiprávnost neuvádí, nutná obrana by měla být přípustná proti jakémukoli pro společnost objektivně nebezpečnému ohrožení trestním zákonem chráněných zájmů. Současně argumentuje tím, že kdyby bylo úmyslem zákonodárce omezit nutnou obranu pouze na útoky úmyslné, mohl toto do zákona explicitně zakotvit.⁹⁸

Ztotožňuji se s pohledem Vokouna, Kuchty a pravděpodobně i Šámala mimo jiné z toho důvodu, že vývoj nutné obrany evidentně spočívá v rozšiřování jejich mezí, což přispívá k tomu, aby se osoby nebály zasáhnout ve prospěch svých individuálních, resp. společenských, zájmů pod hrozbou trestního postihu. I nedbalostní útok může dosahovat velké nebezpečnosti a obránce ani nemusí být vždy schopen rozpoznat subjektivní stránku útočnickova jednání.

V praxi vyvstala i otázka, jak posuzovat obranu proti útoku osob trestně neodpovědných z důvodu nedostatku věku nebo přičetnosti a osob jednajících ve skutkovém omylu. Podle zastánců subjektivní teorie protiprávnosti se mají tyto případy posuzovat podle pravidel krajní nouze hlavně z důvodu zachování podmínky subsidiarity, avšak za současného zmírnění podmínky proporcionality, tak aby bylo

⁹⁶ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 267.

⁹⁷ Přístup, který hodnotí neoprávněnost jednání jako ohrožení chráněných zájmů bez ohledu na subjektivní stav pachatele (především zavinění).

⁹⁸ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 91, 92.

možné odvracet hrozící nebezpečí i způsobením škody stejné závažnosti, jako hrozila.⁹⁹ Uvedený postup je možný na základě analogie nutné obrany, neboť zužuje podmínky trestní odpovědnosti. Podle pravidel krajní nouze měl obránce postupovat, pokud věděl, že se jedná o osobu nedostatečného věku, nepříčetnou nebo jednající v omylu. Kdyby obránce o její trestní neodpovědnosti nevěděl a představoval by si, že se brání normálnímu útoku, jednal by za podmínek putativní nutné obrany, tedy v pozitivním skutkovém omylu. Mohl by být odpovědný maximálně za nedbalostní trestný čin, a pokud by se jeho zavinění nepodařilo prokázat ani ve formě nevědomé nedbalosti, byl by beztrestný. Toto rozlišování mezi obránci podle jejich vědomí o trestní neodpovědnosti útočnicka se jeví jako nespravedlivé.¹⁰⁰

Někdy teorie nabízela i řešení podle zásad nutné obrany s přidáním podmínky subsidiarity (tj. že útok by nebylo možné za daných okolností odvrátit jinak). Tato varianta se však setkávala s kritikou, protože rozšiřuje podmínky trestní odpovědnosti.¹⁰¹

Dnes se zdají být oba výše popsané přístupy překonané ve prospěch objektivního pojetí protiprávnosti¹⁰², podle kterého je jediným atributem útoku skutečnost, že směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákoníkem, nemusí se tak nutně jednat o trestný čin. „*Jestliže nevyžadujeme, aby útok byl trestným činem, není odůvodněný požadavek, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou*“.¹⁰³ Útoky osoby stížené duševní poruchou, čtrnáctiletého dítěte nebo osoby jednající v omylu, např. že sama odvrací útok, mohou být stejně nebezpečné a mohou způsobit stejně těžké následky jako útoky trestně odpovědných osob. Lze navíc předpokládat, že osoba odvracející útok v časové tísní a v psychicky velmi vypjaté situaci není schopna

⁹⁹ např. SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 148, 157.

¹⁰⁰ NÝVLTOVÁ, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. *Trestněprávní revue*, 7/2003, s. 205.

¹⁰¹ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 30.

¹⁰² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401, 402; VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 267; KUČTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 439.

¹⁰³ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 29.

rozpoznat, zda čelí útoku odpovědné nebo neodpovědné osoby (např. u dětí, které ještě nedovršily patnácti let, ale již se tomuto věku blíží, jde o požadavek téměř nemožný).

I procesně z hlediska dokazování je stávající přístup lepší, protože při aplikaci subjektivní koncepce protiprávnosti, by muselo být prokázáno, zda obránce věděl nebo nevěděl, že jde o osobu trestně neodpovědnou a také by se musela zkoumat otázka, zda nebylo možné nebezpečí odvrátit jinak než zákrokem proti útočníkovi.¹⁰⁴ Rovněž by se v trestním řízení musela jednoznačně prokázat nepřičetnost obránce nebo jeho skutkový omyl.

Pro stanovení mezí nutné obrany tato problematika rozhodně není zanedbatelná. Právní jistotě by bylo ku prospěchu, pokud by byly útoky osob nepřičetných, pro nedostatek věku trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu zákonem explicitně upraveny tak, aby nemohlo docházet k dvojímu výkladu platné právní normy. De lege ferenda lze navrhopvat přístup zastánců objektivního pojetí protiprávnosti.

Určitým vývojem prošlo i nahlížení na nutnou obranu proti útoku úřední osoby, když dříve v obavě z anarchie byla tato možnost zcela vyloučena nebo výrazně omezena.¹⁰⁵ Podle soudní praxe, pokud je úkon úřední osoby bezvadný (úkon provádí orgán věcně i místně příslušný, odpovídá zákonným požadavkům, aj.), není proti němu zásah v nutné obraně přípustný.¹⁰⁶ V případě, kdy úřední osoba překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není oprávněna, nepožívá její jednání ochrany určené trestním zákoníkem úředním osobám. Překročí-li obránce při odvracení vadného úkonu úřední osoby meze nutné obrany, bude jeho jednání posouzeno podle skutkové podstaty trestného činu, jehož znaky svým jednáním naplní (např. ublížení na zdraví), ale nikoliv trestného činu násilí proti úřední osobě (§ 325 TZ).¹⁰⁷

¹⁰⁴ NÝVLTOVÁ, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. Trestněprávní revue, 7/2003, s. 206.

¹⁰⁵ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 149.

¹⁰⁶ srov. rozh. č. 55/1977 Sb. rozh. tr.

¹⁰⁷ srov. rozh. č. 47/1980 Sb. rozh. tr.: „Pri zabezpečovaní výkonu rozhodnutia štátneho orgánu požívajú príslušníci ZNB ochranu verejných činiteľov, i keby toto rozhodnutie bolo vecne nesprávne. Zárok príslušníkov ZNB voči tomu, kto bráni výkonu rozhodnutia, je zákonný i vtedy, keby takéto rozhodnutie samé bolo nezákonné“.

Pokud je útočníků více, je nutná obrana přípustná proti kterémukoli z nich, nikoli pouze proti hlavnímu útočníkovi.¹⁰⁸ Od jednání v nutné obraně je však potřeba odlišovat rvačku (§ 158 TZ), ve které zápasí nejméně tři osoby a obrana je střídána útoky. Při nutné obraně musí být zápasíci rozděleni na dvě strany – útočníky a obránce, přičemž pro určení, kdo je útočníkem je rozhodující časové hledisko, tedy *kdo si začal*. Jestliže na základě těchto kritérií nelze útočníka určit, přistoupí se k posouzení subjektivní stránky, konkrétně k motivu.¹⁰⁹

4.2.2. Zájem chráněný trestním zákonem

Jde o útok ve smyslu § 29 TZ, pokud jednání směřuje proti zájmům chráněným trestním zákonem¹¹⁰. Chráněny jsou zájmy individuální (mimo jiné i domovní svoboda¹¹¹), celospolečenské i státní (např. utajované informace).¹¹² Dolenský uvádí, že u nutné obrany se musí současně uplatnit hledisko individuální i společenské, a proto se nejedná o útok tam, kde by byl bráněn pouze právní řád (např. při padělání veřejné listiny) nebo tam, kde by vedle napadených zájmů jednotlivce nebyly ohroženy i zájmy společnosti (např. porušení smluvní povinnosti).¹¹³ S tím koresponduje názor Novotného, že porušení veřejného pořádku může být útokem pouze tehdy, když se současně dotýká i práv jednotlivce¹¹⁴ (např. chování exhibicionisty, znečišťování vzduchu a vody nebo rušení hlukem).

4.2.3. Útok přímo hrozící nebo trvajících

Aby jednání obránce mohlo být klasifikováno jako nutné obrana, musí správně zapadat do stanovených časových mezí nutné obrany. Na těchto časových hranicích se v průběhu historického vývoje institutu nutné obrany příliš nezměnilo a v mnoha

¹⁰⁸ srov. rozh. č. 24/1956 Sb. rozh. tr.

¹⁰⁹ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 29, 30.

¹¹⁰ K vymezení předmětu ochrany, zájmu chráněnému trestním zákonem, viz část o krajní nouzi (2.2.2.).

¹¹¹ srov. rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.: „Nutná obrana je přípustná aj proti útoku, ktorý smeruje proti domovej slobode... V takomto prípade trvá útok dovtedy kým sa nepodarí útočníka, ktorý vnikol do domu alebo do bytu iného s úmyslom vykonať tam násilie z domu alebo z bytu vyhnat’.“

¹¹² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403.

¹¹³ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepcie nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1/1994, s. 20.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. 1. vydání, Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2006, s. 43.

zahraničních právních úpravách je jejich definování podobné. Musí jít o útok, který bezprostředně hrozí, momentálně se realizuje, pokračuje nebo trvá. Časový interval možné nutné obrany počíná ve chvíli, kdy se hrozící útok vyvine v přímo hrozící, tedy již odůvodňuje svépomoc občana a končí, jakmile útok pomine, resp. když už není možné škodlivý následek na chráněném zájmu odvrátit.¹¹⁵

Někdy může být složité určit moment, kdy již hrozba dospěla do stádia bezprostřední hrozby. Při určování tohoto okamžiku je potřeba postupovat v konkrétním případě individuálně podle daných okolností, protože jistě bude záležet na formě útoku, osobě útočnicka, použité zbrani, aj. O bezprostřední hrozbu jde, pokud z běhu událostí může obránce důvodně předpokládat, že útok bude bez prodlení a jistě následovat za hrozbou, přičemž hrozba nemusí být vyslovena nahlas, ale stačí, když vyplývá z okolností (např. útočník sahá po zbrani, přibližuje se). Je-li útok trestným činem, může útok hrozit už ve stádiu přípravy nebo někdy již při projevu úmyslu (např. u jedince, který je znám svým agresivním chováním), pokud platí, že hrozí přímo. Nejčastěji však bude počátek nutné obrany odpovídat stádiu pokusu, ve kterém už jde o bezprostřední hrozbu vždy.¹¹⁶ Nauku o vývojových stádiích trestného činu lze při určování počátku nutné obrany použít spíše pouze jako pomůcku, protože hranice mezi přípravou a pokusem přesně neodpovídá rozdílu mezi hrozícím a bezprostředně hrozícím útokem. Zákodárce v ustanovení § 29 TZ (*přímo hrozí*) nepoužil terminologii, která by odpovídala ustanovení § 21 TZ (*bezprostředně směřuje*). Navíc nedbalostní a nezaviněné činy těmito stádii neprocházejí a tak lze nauku aplikovat pouze u úmyslných trestných činů¹¹⁷, přičemž jak bylo dovozeno výše, útokem jsou i jiné činy než pouze dolůzní.

Moment ukončení útoku u trestných činů není totožný s okamžikem dokonání trestného činu (naplnění všech znaků skutkové podstaty trestného činu). Panuje obecná shoda na tom, že útok trvá a nutná obrana je tak přípustná, dokud nedojde k dokončení trestného činu. Půjde-li o trestný čin krádeže, nutná obrana přichází v úvahu i době, kdy útočník odnáší kradenou věc do bezpečí a jeho dispozice s věcí není dosud zajištěna

¹¹⁵ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 122.

¹¹⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403, 404.

¹¹⁷ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 124.

(protože útok na majetkový zájem stále trvá) a u trestného činu trvajících, je nutná obrana přípustná, dokud je protiprávní stav udržován.¹¹⁸

Někdy se také hovoří o tzv. preventivní nutné obraně. Jde o převážně technickou přípravu k obraně proti budoucím možným útokům, např. instalace samostřílů, elektrické oplocení, nebezpečná zvířata.¹¹⁹ Tato forma obrany je sporná a často v médiích, ale i mezi odborníky, diskutována. Naráží totiž hned na několik hodnotových i teoretických problémů. Preventivní nutnou obranu nelze vyloučit, avšak při její aplikaci je nevyhnutelné dodržet daná pravidla. Otázce automatických obranných zařízení se budu dále věnovat v následující části práce.

4.3. Přiměřenost nutné obrany

Trestní zákoník stanovuje, že *nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*. Je zajímavé sledovat vývoj tohoto ustanovení zakotvujícího požadavek přiměřenosti obranného jednání, který postupně vedl k uvolnění zákonných mezí nutné obrany až do dnešní podoby.

Trestní zákoník č. 86/1950 Sb. v § 8 písm. b) poprvé stanovil, že obrana má být útoku *přiměřená*. Může se na první pohled zdát, že zde nebyla možnost obrany zakotvena příliš široce. Přiměřenost definoval Nejvyšší soud ČSR, když uvedl, že *je nutno zdůraznit, že se nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvracením útoku, a škodou, která společnosti hrozí*.¹²⁰ Je vidět, že v této době Nejvyšší soud ČSR pojem přiměřenost vnímal spíše jako proporcionalitu (tedy srovnání následku hrozícího a způsobeného nutnou obranou).

Trestní zákon z roku 1961 v původním znění stanovil, že *nejde o nutnou obranu, jestliže byla obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku* a v roce 1993 byl novelizován tak, že nutná obrana nesmí *být zcela zjevně nepřiměřená způsobu*

¹¹⁸ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 151.

¹¹⁹ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 442.

¹²⁰ rozh. Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 6 Nt 301/1958; LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 2/1999, s. 22.

útočnou a meze nutné obrany tímto byly ještě více uvolněny. Novelizované znění trestního zákona č. 140/1961 Sb. bylo převzato i do stávajícího trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., i když v průběhu přípravy nového kodexu existovaly na znění § 29 různé návrhy. V osnově trestního zákoníku z roku 2004 bylo mimo jiné navrhováno, že nepůjde o nutnou obranu, *byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka nebo osobě obránce*.¹²¹

Přiměřenost podle původního znění trestního zákona č. 140/1961 Sb. zahrnovala jednak porovnání intenzity obrany a útoku, jednak i poměr chráněných zájmů a vzniklých škod na straně obránce i útočnicka. Pod pojem přiměřenost spadala tedy i proporcionalita.¹²² Tento výklad zastával i Nejvyšší soud ČSR, když judikoval, že *o vybočení z mezí nutné obrany pro její zřejmou nepřiměřenost půjde jen tehdy, jestliže pachatel použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvracení útoku, nebo když škoda, způsobená obranou je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku*.¹²³ Císařová a Čížková k výkladu zřejmé nepřiměřenosti nutné obrany uvádí, že *„škoda, způsobená v obraně, může být větší než škoda z útoku hrozící, nesmí tu však být zřejmý nepoměr“* a jako příklad uvádí usmrcení zloděje přistiženého při drobné krádeži nebo usmrcení útočnicka při pokusu o znásilnění (v druhém případě však vyslovuje vážné pochybnosti o správnosti takového přístupu)¹²⁴. Co se týče pojmů *povaha a nebezpečnost útoku*, nelze podle Šámala vycházet jen z toho, že povaha útoku spočívá pouze v jeho intenzitě a nebezpečnost jen v hrozícím následku, protože pojem *povaha útoku* zahrnuje i způsob jednání útočnicka, existenci polehčujících nebo naopak přitěžujících okolností, místo a čas spáchání útoku, apod. a nebezpečnost zahrnuje nejen význam chráněného zájmu, ale také způsob provedení útoku, osobu útočnicka včetně jeho pohnutky, okolnosti spáchání útoku, aj.¹²⁵

¹²¹ Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 7. 7. 2004, sněmovní tisk č. 744, dostupný z <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>. Poslanecká Sněmovna ČR zákon nepřijala na své 54. schůzi dne 21. 3. 2006.

¹²² KUČHTA, J. *K novele ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně*. Časopis pro právní vědu a praxi, 2/1994, s. 65.

¹²³ srov. rozh. č. II/1965 Sb. rozh. tr.

¹²⁴ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 41.

¹²⁵ ŠÁMAL, P. *K novele trestního zákona*. Všehrd, 1/1994, s. 5.

Novela č. 290/1993 Sb. s účinností od 1. 1. 1994 změnila znění § 13 trestního zákona z roku 1961 tak, že nahradila slovní spojení určující meze nutné obrany *zřejmě nepřiměřená za zcela zjevně nepřiměřená a povahu a nebezpečnost útoku* nahradila pojmem *způsob útoku*. Novela tímto vyvolala dlouholetou a rozsáhlou diskuzi v odborných kruzích především k výkladu pojmu *způsob útoku* a také ohledně spojení *zcela zjevně*. Diskuze nedospěla k jednoznačnému závěru, zpočátku dokonce ani neexistovala shoda na tom, že novela přispěla k rozšíření mezi nutné obrany.¹²⁶

Dolenský v novelizovaném znění § 13 dřívějšího trestního zákona vidí oproštění od proporcionality spočívající v poměrování hrozící a způsobené škody a nadále se podle něj má poměřovat jen intenzita obrany a útoku, což podle něj vede k výraznému rozšíření mezi nutné obrany. Pod pojem způsob útoku zahrnuje vlastnosti, které útočník má, nebo které se jeví, že je útočník má, anebo také hrozící součinnost pomocníků útočníka.¹²⁷ S tím souhlasí i Kuchta, který však jeho tvrzení trochu relativizuje a dodává, že podle jeho názoru není pravdou, že by již porovnání chráněných zájmů a škod nemělo hrát žádnou roli, nýbrž že by mělo představovat alespoň korektiv v případech, kdy dojde k extrémnímu nepoměru zájmu ohroženého a obětovaného, jestliže toto nebude evidentní již z porovnání obrany a způsobu útoku.¹²⁸ Solnař říká, že *přiměřenost není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem a že je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího anebo v daném případě významnějšího*, ale v určité zeslabené formě proporcionalitu stále připouští.¹²⁹ I Teschler uvádí, že při porovnání přiměřenosti je důležité, zda je zachován určitý přípustný poměr mezi způsobem útoku a jednáním útok odvracejícím, přitom je však

¹²⁶ opačný názor zastával např. Lněnička In LNĚNIČKA, J. *Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“*. Bulletin Advokacie, 4/1994, s. 13.

¹²⁷ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1/1994, s. 23, 24.

¹²⁸ KUCHTA, J. *K novele ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně*. Časopis pro právní vědu a praxi, 2/1994, s. 67.

¹²⁹ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 151.

potřeba přistoupit i k posouzení následků hrozících a způsobených, nelze je však porovnávat pouze podle významnosti druhů jednotlivých zájmů.¹³⁰

Jaký je tedy dnešní výklad pojmu *způsob útoku*? Úplná shoda na kritériích, která mají být v pojmu způsob útoku obsažena, nebyla dosažena. Lze uvést, že podle důvodové zprávy k novele č. 290/1993 Sb. má být prostřednictvím způsobu útoku vystižena celá nebezpečnost útoku. Podle převládajících názorů právní teorie pojem způsob útoku zahrnuje významné okolnosti mající vliv na intenzitu obrany a útoku, tedy například povaha užitých prostředků, vlastnosti a zvláštní schopnosti útočníka a obránce, jejich síla a statnost, počet, věk, a zdravotní stav, místo a čas útoku, případně součinnost dalších osob.¹³¹ Způsob útoku podle Jelínka navíc zahrnuje i to, co za daných okolností bezprostředně hrozí, například že útočník bude po počátečním neúspěchu sílu útoku stupňovat, že se k němu připojí přihlížející osoby, anebo také že obránce upadne a na betonovou zem, poraní si hlavu a nebude schopen žádné další obrany.¹³² S vymezením, které do pojmu způsob útoku zahrnuje bezprostředně hrozící okolnosti včetně hrozící škody, souhlasí i Solnař.¹³³

Podle Hrušky mohlo dojít k zpřesnění jinak nevystižného a ne zcela vyhovujícího termínu *způsob útoku* přijetím výše zmíněného návrhu trestního zákoníku z roku 2004¹³⁴.¹³⁵ Rovněž Kuchta by ve znění návrhu trestního zákoníku z roku 2004 viděl cestu ke zpřesnění právní úpravy.¹³⁶

Dalším pojmem, u kterého je potřeba se zastavit, je *zcela zjevně*. K vyjádření zcela zjevně lze na prvním místě podotknout, že se jedná jistě o širší pojem než pojem

¹³⁰ TESCHLER, E. *K některým otázkám nutné obrany*. Trestní právo, 10/1997, s. 11.

¹³¹ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 446.

¹³² JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 269.

¹³³ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 152.

¹³⁴ Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 7. 7. 2004, sněmovní tisk č. 744, dostupný z <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>.

¹³⁵ HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekonstrukce trestního zákoníku*. Trestní právo, 12/2007, s. 15.

¹³⁶ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 2007, roč. 53, č. 2, s. 68.

*zřejmě, který byl použit ve znění trestního zákona účinného do konce roku 1993. Nutná obrana nesmí být ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená.*¹³⁷ Zcela zjevně znamená jasně, očividně a nepochybně a nepoměr intenzity útoku a obrany, který by znamenal překročení mezi nutné obrany, by tak musel být výrazně hrubý. Zákonodárce se tímto vyjádřením posunul blíže k subjektivnímu pojetí¹³⁸ tak, aby na meze podmínek nutné obrany bylo nahlíženo především z hlediska představ obránce v okamžiku útoku a byl brán ohled na jeho psychický stav¹³⁹. Ani subjektivní přístup nemůže být absolutní a situaci je třeba „posuzovat a hodnotit komplexně, v celém jejím vývoji v konkrétním čase a na konkrétním místě“.¹⁴⁰

Lze shrnout, že přiměřená nutná obrana bude schopna spolehlivě odrazit útok, ale zároveň nebude zcela zjevně, tedy výrazně hrubě, intenzivnější než bylo ke spolehlivému odražení útoku potřeba a zároveň nevznikne zcela zjevný, výrazně hrubý, nepoměr mezi zájmem, kterému hrozí poškození a který bude obětován.¹⁴¹

4.4. Absence subsidiarity

Jednání v nutné obraně není, na rozdíl od krajní nouze, podmíněno požadavkem subsidiarity. Platí, že nikdo není povinen ustupovat před neoprávněným útokem proti jeho zájmům chráněným trestním zákonem.¹⁴² Obránce není povinen vyhnout se útoku útekem z místa konfliktu ani v případě, kdy je útek možný. Obecně totiž obránce pro zachování jednání v mezích nutné obrany nemá povinnost se hrozícímu nebo trvajícímu

¹³⁷ srov. rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr.

¹³⁸ srov. rozh. č. 41/1980 Sb. rozh. tr.

¹³⁹ Naproti tomu objektivní hledisko znamená hodnocení z pohledu průměrného občana, soudce se nemusí vcítovat do role obránce a hodnotí situaci spíše ex post. Pro obránce je takové hodnocení nevýhodné, protože mu mohou být tímto způsobem nastaveny zpětně podmínky, kterých v dané situaci ani nemohl dosáhnout.

¹⁴⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403, 406.

¹⁴¹ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 271.

¹⁴² srov. rozh. č. 25/1976 Sb. rozh. tr., rozh. č. 8/1988 Sb. rozh. tr.

útoku vyhnout nebo použít nejdříve mírnější způsob obrany a ten pak stupňovat podle intenzity a způsobu útoku.¹⁴³

Z hlediska generální prevence by požadavek subsidiarity u nutné obrany ani nemusel být vhodný, když si dovedeme představit situace (např. útok na učitele před žáky), v nichž ústup či útěk obránce (učitele) může jak před útočníkem, tak třetími přihlížejícími osobami (žáky), vzbudit výsměch nebo despekt. Aplikace subsidiarity nelze doporučit rovněž ani z hlediska individuální prevence, protože útěk může vzbudit u trestně neodpovědných útočníků touhu pokračovat v útoku a dokončit jej nebo útok, třeba i intenzivnější, opakovat v budoucnosti. Zavedení subsidiarity by naopak mohlo mít smysl pouze v případech, kdy by bylo potřeba speciálně chránit práva některých útočníků, nebo častěji osob, které útočník zneužívá, např. útoky osob trestně neodpovědných z důvodu věku, nepříčetných, jednajících v omylu a hlavně tzv. nepřímých pachatelů a živých štítů. Uvedené jde ale nad rámec zákonné úpravy a jedná se pouze o úvahu de lege ferenda.¹⁴⁴

Protože útočník sám vyvolal stav nutné obrany, sám nese riziko útokem vyvolané. Obránce vůči útočnickovi nemusí brát tolik ohledů a jeví se dokonce spravedlivé, že jeho práva nepožívají takové míry ochrany jako práva třetích osob při jednání v krajní nouzi. Především útočník by se měl podílet na škodě, která odvracením útoku vznikla.¹⁴⁵ Naproti tomu způsobení škody třetím osobám obránce a zásah do jejich práv, je možný pouze za podmínek krajní nouze.

4.5. Vztah nutné obrany a krajní nouze a jejich srovnání

Oba instituty mají některé společné prvky, díky nimž je můžeme hodnotit jako společensky prospěšné. Nejpodstatnější rozdíl spatřujeme v tom, proti komu je jednání zaměřeno. Osoba jednající v nutné obraně je zaměřena proti útočnickovi a jemu odvracením útoku působí škodu. Při odvracení nebezpečí osoba v krajní nouzi jedná proti třetí osobě, která tento stav nezavinila a mnohdy nemusí být na místě ani přítomna.

¹⁴³ srov. rozh. Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Tz 189/2001, rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr., rozh. č. 19/1958 Sb. rozh. tr., rozh. Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 4 Tz 284/2001.

¹⁴⁴ KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 2.* vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 439, 450.

¹⁴⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část. 4.* vydání. Praha: Leges, 2014, s. 265.

To je důvod, proč jsou na jednání v krajní nouzi kladeny větší požadavky než u nutné obrany. U nutné obrany se nepožaduje splnění podmínky subsidiarity a proporcionalita v pravém slova smyslu se vyžaduje pouze u krajní nouze.¹⁴⁶ V odborné literatuře se proto ustálilo slovní spojení, které nutnou obranu popisuje jako privilegovaný případ krajní nouze.¹⁴⁷ Císařová a Čížková považují nutnou obranu za zvláštní případ ve vztahu k obecnému institutu krajní nouze. „*Proto je v pochybných případech potřeba předem rozhodnout, zda jsou tu podmínky nutné obrany, a pak teprve posuzovat podmínky krajní nouze.*“¹⁴⁸ Z toho vyplývá, že nutná obrana je v poměru speciality ke krajní nouzi. Samotný útok je pak někdy vnímán pouze jako zvláštní případ nebezpečí.¹⁴⁹ Výše uvedenému odpovídá i současné zařazení obou institutů v trestním zákoníku, konkrétně krajní nouze v § 28 TZ před nutnou obranou v § 29 TZ (trestní zákon č. 140/1961 Sb. řadil instituty opačně).

5. ČÁST PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY

Ačkoliv jsou meze nutné obrany nastaveny poměrně široce především proto, aby se osoby v obavě z trestního postihu neostýchaly k nutné obraně přistoupit, může k vybočení z jejich mezí dojít. Takové jednání je pak hodnoceno jako protiprávní a pro společnost škodlivé a je trestné v závislosti na tom, jaká skutková podstata trestného činu byla jednáním obránce naplněna.

Stejně jako u krajní nouze, zákon jednotlivé případy excesů nevyjmenovává. Právní nauka i praxe dovodily, že půjde o situace, kdy:

- obránce zakročil proti útoku, který nebyl přímo hrozící nebo trvajícím, *tzv. exces extenzivní*;

¹⁴⁶ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 178, 179.

¹⁴⁷ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 141.

¹⁴⁸ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 24.

¹⁴⁹ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 58.

- použitá obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, tzv. *exces intenzivní*.¹⁵⁰

Teorie rozeznává ještě i tzv. *exces jarý*, neboli *stenický*, a *exces chabý*, neboli *astenický*, přičemž záleží na psychickém stavu obránce, ve kterém útok nepřiměřeně odvrací. Jarý *exces* obránce spáchá ze zlosti, pomstychtivosti a podobných pohnutek, kdežto *exces chabý* z leknutí, ze strachu, aj. Praktické užití *exces chabý* nalezl v privilegovaných skutkových podstatách § 141 a 146a TZ.¹⁵¹

Mezi *excesy* z nutné obrany nejsou řazeny případy tzv. *putativní nutné obrany* (kdy útok není skutečný a pachatel si jej pouze představuje). Uvedené situace jsou posuzovány podle pravidel o skutkovém omylu podle § 18 odst. 4 TZ.

5.1. Extenzivní *exces*

Nutná obrana není přípustná proti útoku, který zatím nehrozí bezprostředně, nebo který již byl ukončen a další porušení, ohrožení nebo prohloubení poruchy chráněného zájmu nehrozí, a nelze ani předpokládat, že by útočník ještě mohl být donucen k nápravě porušeného zájmu. O *extenzivní exces* se tedy jedná, pokud obránce vykročí z časových mezí nutné obrany. Požadavek přímé hrozby a trvání útoku Vokoun považuje za podmínku stavu nutné obrany, při jejímž nedodržení vůbec nelze v nutné obraně jednat.¹⁵²

Stěžejní je pro obránce rozpoznat moment, kdy již hrozba dospěla do fáze bezprostřední hrozby. Po obránci se nepožaduje, aby čekal, až útok začne, tedy až útočník udeří tzv. první ránu, ale iniciativa vedoucí k zápasu musí vždy přicházet jen od útočníka (to je kritérium, které určuje, kdo je v postavení útočníka a kdo obránce¹⁵³) a další průběh zápasu, pokud jsou dodrženy podmínky nutné obrany, na jejich postavení

¹⁵⁰ KUČTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 2.* vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 451.

¹⁵¹ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. 6.* vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 273.

¹⁵² VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze.* 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 62, 63.

¹⁵³ srov. rozh. Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 851/2002, srov. rozh. č. 77/1952 Sb. rozh. tr.

už nic nemění.¹⁵⁴ Jestliže má však počínání útočníka zatím jen málo rozvinutou formu (např. formu přípravy, kdy útočník již vynaložil snahu k obstarání zbraně, ale zatím se mu ji získat nepodařilo), útok dosud přímo nehrozí a zásah obránce by v tuto chvíli byl předčasný.¹⁵⁵ Jak bylo uvedeno již výše, je potřeba vycházet z konkrétních okolností případu a platí, že pokud došlo k pokusu o útok (např. útočník vystřelil nebo se pokusil o ránu pěstí, ale minul cíl), jedná se o bezprostřední hrozbu vždy, ale někdy může útok přímo hrozit i dříve (např. slovní projev úmyslu útoku známého agresora).

Druhou časovou hranicí nutné obrany je ukončení útoku. Nejvyšší soud ČR dovedl, že *jde o překročení mezi nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně* (srov. rozh. č. 18/1979 Sb. rozh. tr.). V této fázi již obránce překročil meze nutné obrany¹⁵⁶ a jeho počínání lze označit jako *odvetu* neboli *mstu*. Pokud však útočník přerušení nebo zastavení útoku nepostřehl, a proto v obraně neustal, je možné uvažovat o odpovědnosti za nedbalostní delikt.¹⁵⁷

Nutná obrana zůstává zachována i tehdy, pokud je útok pouze přerušen a útočník v něm hodlá pokračovat (např. situace, kdy útočník dobíjí zbraň, nebo kdy odpočívá, aby nabral síly k pokračování v útoku).

Podle Kuchty je útok ukončen, za prvé pokud se obránci podařilo útok úspěšně odvrátit, útočník nemůže dosáhnout svého cíle a v útoku již nepokračuje, za druhé

¹⁵⁴ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 268.

¹⁵⁵ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 124.

¹⁵⁶ srov. také rozh. č. 18/1979 Sb. rozh. tr.: „*Nejde o nutnou obranu v případě, kdy obžalovaný poté, co jeho otec přijel v podnapilém stavu domů, v obavě o svůj život, své matky a bratra na otce vrhl, vyrval mu revolver z ruky a odstrčil od něho asi na dva metry a poté na něho vystřelil, čímž mu způsobil průstřel hrudníku se zasažením srdce, v důsledku kterého poškozený na místě zemřel. Obžalovaný totiž použil střelnou zbraň proti útočníkovi po jeho odzbrojení a po zániku útoku. Nejde o putativní nutnou obranu, pokud obžalovaný po odzbrojení útočníka nemá důvodu k domněnce, že by byl i potom ohrožen jeho život či zdraví, anebo život nebo zdraví jiných osob.*“; srov. také rozh. Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 11 Tdo 1376/2005.

¹⁵⁷ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 151.

pokud byl útok úspěšný, útočník tak dosáhl cíle a na dalším škodlivém následku nemá zájem, za třetí pokud útočník dobrovolně od útoku upustí.¹⁵⁸ Při posuzování překročení mezi nutné obrany *nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného "velmi pravděpodobně neskončil". Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady in dubio pro reo a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval* (srov. rozh. č. 36/1991 Sb. rozh. tr.).

5.2. Intenzivní exces

Obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku je hodnocena jako překročení mezi dovoleného jednání v nutné obraně.¹⁵⁹ Zažilo se pro ni označení intenzivní exces. Ze samotného smyslu nutné obrany plyne, že obrana proti protiprávnímu útoku musí být zásadně důraznější a silnější než útok sám, aby vůbec byla způsobilá útok úspěšně odrazit. Obrana totiž musí vést ke *spolehlivému* odvrácení útoku.¹⁶⁰

Aby obránce nepřekročil meze nutné obrany, nesmí užít obranu, která by byla v hrubém nepoměru ke způsobu útoku. Hranice intenzity obrany a možnost použití obranných prostředků ve vztahu ke konkrétnímu útoku jsou naznačeny v poměrně rozsáhlé judikatuře našich soudů.

O vybočení z mezí nelze uvažovat jen proto, že napadený se bránil zbraní (nožem) proti neozbrojenému útočníkovi. V posuzovaném případě je nutné vycházet ze všech zjištěných okolností činu (útočník byl mladší, výrazně silnější a agresivní), a proto nelze obranu nožem považovat za výrazně intenzivnější, než bylo k odvrácení útoku potřeba.¹⁶¹ Obdobně pokud použila ke své obraně nůž žena, jež byla opilým, silným útočníkem rdoušena se značnou intenzitou, lze usuzovat, že jednala spontánně dopředu nepromyšleně, v rámci pudu sebezáchovy a použila takový prostředek obrany, který útok odrazí spolehlivě, a že tedy k překročení mezi nutné obrany z její strany

¹⁵⁸ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 126.

¹⁵⁹ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 64.

¹⁶⁰ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 270.

¹⁶¹ srov. rozh. č. 49/1970 Sb. rozh. tr.

nedošlo.¹⁶² Ani při opakovaném použití legálně držené střelné zbraně není vyloučeno, v závislosti na konkrétních okolnostech případu, posoudit jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele jako stav nutné obrany, i když dojde k usmrcení útočníka.¹⁶³ Podmínky mohou zůstat zachovány i v situaci, kdy obránce omylem použije proti útočnickovi jiný způsob obrany se silnějším účinkem, než který původně zamýšlel, pokud použitou obranu lze stále hodnotit jako ne zcela zjevně nepřiměřenou. Konkrétně jde o případ, kdy obránce proti útočnickovi použil pušku, o které se mylně domníval, že není nabitá.¹⁶⁴ Intenzita obrany, tedy její přiměřenost způsobu útoku, není závislá na použitém prostředku, ale na tom, jak obránce tento prostředek použije.¹⁶⁵ K překročení mezí nutné obrany nemusí dojít ani v případě, že obránce útočníka zranil nebo dokonce usmrtil, ačkoli sám žádné zranění neutrpěl.¹⁶⁶

V judikatuře našich soudů můžeme vysledovat i případy, kdy byly střelné zbraně použity podobně, jak je presumováno předpisy o použití zbraně ozbrojenými složkami, kdy obránce nejprve útočnickovi oznámí, že má u sebe zbraň a použije varovné výstřely do vzduchu nebo do země. Až pokud útočník od svého záměru neupustí a pokračuje proti obránci, obránce vystřelí proti útočnickovi, přičemž cílí na končetiny a části těla, kde se nenacházejí životně důležité orgány.¹⁶⁷ Tento postup může být obránci ku prospěchu, protože s velkou pravděpodobností bude významným

¹⁶² srov. rozh. č. 47/1995 Sb. rozh. tr.

¹⁶³ srov. rozh. č. 14/1999 Sb. rozh. tr.

¹⁶⁴ srov. rozh. č. 12/1983 Sb. rozh. tr.

¹⁶⁵ srov. rozh. č. 41/1981 Sb. rozh. tr.

¹⁶⁶ srov. rozh. č. 25/1976 Sb. rozh. tr.

¹⁶⁷ např. srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 284/2001: „*Obrana obviněného L. Š. výstřely na poškozené nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku za situace, kdy podle své výpovědi a výpovědi svědků J. K. a P. H. obviněný upadl a poškození se shora popsanými zbraněmi a vyhrůžkami o rozpárání postupovali směrem k obviněnému na vzdálenost několik málo metrů. ... Přiměřenost obrany se posuzuje především z hlediska intenzity obou akcí, což vyjadřuje pojem způsobu útoku. Z povahy věci vyplývá, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok odvrátila, tj. musí být silnější než útok, avšak nesmí být zcela zjevně přehnaná. Tak tomu v daném případě nebylo, když obviněný L. Š. po svém pádu střílel na několik málo metrů na poškozené, kteří se zbraněmi v ruce proti němu postupují, přičemž jednoho poškozeného střílel do břicha a druhého do ruky a nohy. Kdyby obviněný střílel na poškozené bez úmyslu poškodit jejich zdraví, jak požaduje ministr spravedlnosti ve stížnosti pro porušení zákona, velice těžko by se jim ubránil, když je od útoku neodradily ani varovné výstřely do země a do vzduchu.*“; nebo rozh. č. 48/2007 Sb. rozh. tr.: Zde se napadený bránil útočnickovi, jenž na něj házel kameny takovou intenzitou, že mu hrozilo vážné zranění. „*Nejde o vybočení z mezí nutné obrany, pokud napadený jako jediného účinného prostředku k odvrácení takového útoku použil střelné zbraně tak, že vystřelil ve směru na útočníka, kterého zasáhl a způsobil mu smrtelné zranění, zvláště když tomu předcházelo několik neúčinných výstražných výstřelů.*“

důkazem o tom, že jeho obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, když méně intenzivní zásah v podobě varovného výstřelu útočnicka neodradil.

Intenzivní exces potvrdil Ústavní soud ČR ve věci odsouzeného, jenž se bránil útoku svého vrstevníka, který jej silně udeřil pěstí do obličeje a kopl ho kolenem do břicha. V reakci na toto napadení odsouzený útočnicka pobodal a při útěku z místa činu jej kopl do hlavy, čímž útočnickovi způsobil poranění, která byla bezprostřední příčinou jeho smrti. Ústavní soud dovodil, že ačkoliv *byl útok proti odsouzenému veden s velkou razancí, bylo ho nepochybně možno odvrátit obranou nižší intenzity, byť by i ta vedla k poranění útočnicka.*¹⁶⁸

Při hodnocení intenzity obrany je třeba mít na paměti, že situace má být vnímána především z hlediska obránce tak, jak se mu jevila v okamžiku útoku. Pak mohou mít při posuzování poměru intenzity útoku a obrany vliv i takové okolnosti, které se obránci pouze jevily jako reálné, např. když útočnick *během pohybu proti obviněnému hledal cosi v kapsách své bundy, což obviněný vyhodnotil tak, že útočnick může mít při sobě předmět použitelný k zesílení útoku a je irelevantní, že jej při sobě neměl.*¹⁶⁹

Vedle poměru intenzity obrany a útoku musí být zachována i určitá přiměřenost mezi zájmem chráněným a obětovaným, resp. nesmí mezi nimi dojít k výrazně hrubému nepoměru. „*V nutné obraně je chráněno právo proti bezpráví. Prosazení práva však v hierarchii společenských hodnot nestojí vždy za všech okolností na prvním místě, zejména pokud jde o život a zdraví člověka. Proto nelze připustit jednostranné preferování obrany „za každou cenu“ (např. usmrtit zloděje, který v obchodě krade pečivo).*“¹⁷⁰ Jinými slovy hranice nutné obrany jsou nastaveny poměrně široce a soudní výklad zákonných pojmů je spíše extenzivní, přesto musí být jisté meze jednání v nutné obraně zachovány, aby nedocházelo ke zcela zjevným nepřiměřenostem a vybočením, ne-li svévoli a zneužívání tohoto institutu.

¹⁶⁸ srov. náleží Ústavního soudu ČR ze dne 1. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 433/2002.

¹⁶⁹ srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 7 Tdo 272/2006.

¹⁷⁰ VOKOUN, R. In NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 271.

Škoda způsobená v nutné obraně může být větší než škoda, která byla napadenému útočníkem způsobena nebo která z útoku hrozila. Nesmí mezi nimi ale být zcela zjevný nepoměr. Zpravidla nedojde v tomto směru k excesu z nutné obrany, pokud napadený při odvracení útoku, který ohrožuje jeho život nebo z něhož mu hrozí těžká újma na zdraví, útočníka usmrtí.¹⁷¹ Nelze ani automaticky usoudit, že byly meze nutné obrany překročeny pouze proto, že obránce odvracející útok proti majetku a nedotknutelnosti jeho obydlí, ublížil útočníkovi na zdraví. Judikatura dovozuje, že nutná obrana je přípustná proti jakémukoliv zájmu chráněnému trestním zákoníkem, tedy i zájmu na ochraně majetku a nedotknutelnosti obydlí. Vlastně o to více může být majetek bráněn, pokud k útoku proti němu dochází v místě, které je chráněno z titulu jiného práva jako nedotknutelné.¹⁷² Ústavní soud ČR konstatoval, že co se škody týče, se přiměřenost obrany posuzuje porovnáním škody, jež byla útočníkovi způsobena a škody, která hrozila zájmu chráněnému trestním zákonem. Jak velká škoda hrozila a zda škodu způsobenou útočníkovi není možné hodnotit jako zcela zjevně nepřiměřenou škodě hrozící z útoku, je nutno posoudit podle objektivních okolností stejně jako podle představ obránce, které jsou odůvodněny těmito objektivními okolnostmi případu. *Od obránce není možné žádat, aby vyčkával a spoléhal se na náhodu, že škoda, která objektivně i podle jeho představ hrozí, nenastane, a aby nepoužil přiměřené a dostupné prostředky obrany, aby hrozící útok znemožnil a útočníka zneškodnil.*¹⁷³

Zákaz zcela zjevné disproporce mezi zájmem chráněným a obětovaným se tedy uplatní pouze v případech zvláště výrazného excesu. Jako modelový příklad takové situace se uvádí, když starý chromý hlídač usmrtí chlapce, který v sadu trhá vysoko na stromě jeho plody. Ačkoliv to pro hlídače byl jediný způsob, jak chlapci v tomto počínání zabránit, nelze se ztotožnit se závěrem, že by taková obrana byla přiměřená.

5.3. Přípustnost automatických obranných zařízení

K ochraně života a zdraví a častěji majetku, domovní svobody a dalších trestním zákonem chráněných zájmů vlastníci různých objektů (domů, chat, kůlen,

¹⁷¹ srov. rozh. č. 19/1982 Sb. rozh. tr.

¹⁷² srov. nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 10. 2002, sp. zn. II. ÚS 317/2001.

¹⁷³ srov. rozh. č. 41/1981 Sb. rozh. tr.

skladů, aj.) do nich instalují automatická obranná zařízení, která mohou případného budoucího útočníka omezit na svobodě, poranit ho nebo mu i způsobit smrt.¹⁷⁴ Mezi automatická obranná zařízení lze zařadit různé nástrahy, propadliště, palné zbraně a samostříly, oplocení s elektrickým proudem nebo střepy v plotě, přístroje obsahující jed, výbušniny, lovecké pasti. Rovněž lze k ochraně majetku využít hlídacích a nebezpečných zvířat (psi, šelmy, hadi, aj.). Automatická obranná zařízení je možné členit na ta, která mají ranivý (až smrtelný) účinek a zařízení bez takového účinku a z dalšího úhlu pohledu na zařízení obecně dovolená a zařízení, se kterými lze nakládat pouze za předpokladu získání povolení podle zvláštního právního předpisu.¹⁷⁵

Automatické obranné systémy nejsou v našem právním řádu výslovně upraveny, a proto se analogicky využívá ustanovení o nutné obraně (analogie ve prospěch pachatele je dovolena). Skutečnost, že se jedná o problematickou oblast, u které v praxi docházelo k názorové nejednotnosti i na úrovni soudů nižších stupňů dokazuje, že k ní trestní kolegium Nejvyššího soudu ČR zaujalo sjednocující stanovisko, ve kterém dovozuje, že *instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce ... samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany.*¹⁷⁶

K argumentu, že nástražná zařízení jsou instalována ve chvíli, kdy ještě útok nehrozil přímo, a proto se nemůže jednat o nutnou obranu, protože ta by byla předčasná, Nejvyšší soud ČR říká, že je potřeba rozlišit fázi, ve které je zařízení teprve instalováno a je v pohotovosti a fázi aktivace obranného zařízení. Je pravdou, že zařízení již od okamžiku nastražení představuje určité riziko a ohrožení i pro nezúčastněné osoby, ale pokud se zařízení spustí, až když útok bezprostředně hrozí nebo nastane a působí jen po dobu, než útok pomine, nebude časová podmínka nutné obrany překročena. Obránce nemusí být ve chvíli útoku na místě a utkat se s útočníkem osobně; naopak pro obránce je vhodnější a mnohdy i bezpečnější, že se přímé konfrontaci s útočníkem vyhne.¹⁷⁷

¹⁷⁴ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F., *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1/1998, s. 8.

¹⁷⁵ HRUŠKA, J., BUREŠ, R., *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. Trestní právo, 7-8/2010, s. 6.

¹⁷⁶ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR k nástražným obranným systémům vzhledem k otázce nutné obrany ze dne 30. 9. 2009, sp. zn. Tpjn 303/2008, č. 12/2010 Sb. rozh. tr.

¹⁷⁷ srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008.

Aby mohlo být nastražení obranného zařízení posouzeno jako jednání v nutné obraně, nesmí být překročena hranice přiměřenosti jednání vzhledem ke způsobu útoku. Splnění této podmínky je spíše technickou záležitostí a nemusí v praxi činit větší problémy, neboť již při instalaci automatického obranného zařízení je předem známo, jaké hodnoty jsou chráněny (např. dům nebo byt s jeho obyvateli a vybavením nábytkem, starožitnostmi či jinými cennostmi), a rovněž je známa účinnost instalovaného zařízení (např. zda může jen poranit či také usmrtit).¹⁷⁸

Nejproblematictější se při aplikaci automatického obranného zařízení jeví nebezpečí, že zařízení bude aktivováno vůči osobám, které nejsou útočníky, přesto do objektu z jakéhokoliv důvodu vstoupí, přitom může jít o dítě, příslušníka bezpečnostního sboru nebo lékaře. K tomu Hruška a Bureš uvádějí, že pokud obránce zajistí objekt plotem a jinými dostatečnými prostředky a výstražnými tabulkami (nejlépe kombinací textu a obrázku), měla by být odpovědnost za dolůzň trestný čin zcela vyloučena a odpovědnost za nedbalostní formu zavinění má záležet na konkrétních okolnostech případu, avšak i ta může být vyloučena.¹⁷⁹ Důležitost varujících a zabezpečovacích opatření vyzdvihuje i Nejvyšší soud ČR v souvislosti s přiměřeností obrany ke způsobu útoku. *Čím více takových zábranných mechanismů, varování apod. útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a tím intenzivnější způsob obrany je tedy možno proti němu použít.*¹⁸⁰ Obránce tedy použitím uvedených varovných opatření pro sebe může podstatně snížit riziko překročení meze nutné obrany z důvodu její nepřiměřenosti. Současně lze vnímat jako velice vhodné a preventivní ve vztahu k ostatním osobám, aby obránce vyvinul dostatečné úsilí a za účelem zabránění nechtěných následků varovná opatření provedl.

Osobám umístujícím na svém pozemku automatické obranné zařízení není možno vyčítat ani to, že vedle ochrany svých zájmů je jejich motivem i snaha o usvědčení útočníka. Pokud by však bylo obranné zařízení použito pouze za účelem msty

¹⁷⁸ srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008.

¹⁷⁹ HRUŠKA, J., BUREŠ, R., *Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva*. Trestní právo, 7-8/2010, s. 13.

¹⁸⁰ srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008.

například za předchozí protiprávní jednání útočníka, aniž by současně šlo především o obranné jednání, nebylo by možné situaci posoudit z hlediska § 29 TZ.¹⁸¹

Lze shrnout, že obecně aplikaci automatických obranných zařízení nelze vyloučit, musí však být zajištěno, aby se aktivovalo pouze proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a aby obrana nemohla být vyhodnocena jako zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. *Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.*¹⁸²

6. ČÁST PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY

V této části se budu zabývat tím, jaké právní důsledky má vykročení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze pro osobu, která odvracela útok nebo jiné nebezpečí aniž zcela splnila podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, jinými slovy pokud zde byl stav nutné obrany nebo krajní nouzi blízký. Takové jednání je pak hodnoceno jako protiprávní a pro společnost škodlivé a je trestné v závislosti na tom, jaká skutková podstata trestného činu ze zvláštní části trestného zákoníku byla jednáním obránce naplněna. Nebude-li čin dosahovat společenské škodlivosti, která odůvodňuje trestní odpovědnost pachatele a bude-li postačovat uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, bude čin posouzen například pouze jako přestupek.

6.1. Zavinění a právní kvalifikace činů spáchaných v excessu

Podle Solnaře je čin vždy nutno posuzovat podle obecných zásad, především z hlediska jeho subjektivních znaků, protože excessu lze dosáhnout jak úmyslně tak i nedbalostně.¹⁸³

¹⁸¹ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F., *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1/1998, s. 10.

¹⁸² srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008.

¹⁸³ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 156.

Zdá se, že s určením skutkové podstaty trestného činu, která byla jednáním v excessu naplněna, by neměl být problém, alespoň pokud jde o znaky skutkové podstaty jako objekt, objektivní stránka a subjekt. U subjektivní stránky se však musíme zdržet, protože ke správné kvalifikaci skutkové podstaty trestného činu je nezbytné řádně určit formu zavinění osoby jednající v excessu. Na to narazíme především u trestných činů, které se shodují téměř ve všech znacích skutkové podstaty právě kromě druhu zavinění (např. těžké ublížení na zdraví (§ 145 TZ) a těžké ublížení na zdraví z nedbalosti (§ 147 TZ) nebo ublížení na zdraví (§ 146 TZ) a ublížení na zdraví z nedbalosti (§ 148 TZ). Dalším důvodem, proč je potřeba bezpečně určit zavinění je fakt, že některé činy jsou trestné pouze ve své dolůžní formě (např. poškození cizí věci (§ 228 TZ)).¹⁸⁴ Jak vidíme, posouzení subjektivní stránky je důležité pro dosažení správné subsumpce protiprávního jednání obránce pod konkrétní ustanovení trestního zákoníku a pro to, zda se vůbec trestní odpovědnost za trestný čin uplatní.

U excesů zavinění pachatele pozorujeme ve dvou rovinách, jednak zavinění ve vztahu k samotnému překročení mezi krajní nouze nebo nutné obrany (vnitřní stav osoby k nesplnění podmínek uvedených okolností vylučujících protiprávnost) a také zavinění ve vztahu ke škodlivému následku. Formy zavinění se v obou uvedených rovinách mohou lišit, a pak vyvstane otázka, který pohled je rozhodující. V průběhu vývoje trestní nauky v této oblasti se nabídky tři přístupy k řešení uvedené otázky, a to že stěžejní je:

- zavinění ke způsobenému následku;
- zavinění k excessu;
- zavinění jak k excessu, tak ke způsobenému následku.¹⁸⁵

Pokud bychom přistoupili na první variantu, ve které je stěžejní zavinění k následku a zavinění k excessu je nerozhodné, museli bychom konstatovat, že skutečnost, že meze byly překročeny, má jediný význam, a tím je zdůvodnění trestnosti takového činu. Jiné důsledky pro kvalifikaci činu by ze samotného excessu nebylo možno dovodit. Pokud by byl následek zaviněn úmyslně, jednalo by se trestný čin

¹⁸⁴ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 64, 65.

¹⁸⁵ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 166.

úmyslný, a pokud by byl následek způsoben z nedbalosti, šlo by o trestný čin nedbalostní. Představíme-li si situaci, ve které v důsledku excesu spáchá stejný trestný čin v prvním případě osoba, která úmyslně (např. ze zlosti nebo ze msty) překročila meze nutné obrany, a v druhém případě jej spáchá osoba, jež tytéž meze překročila z nedbalosti (např. z důvodu omylu), uvidíme, že je nespravedlivé, aby bylo právní posouzení obou osob shodné a aby byly obě odsouzeny za týž trestný čin. Můžeme tedy přistoupit k závěru, že tento přístup je neudržitelný, protože zavinění k excesu nelze z posouzení činu vynechat.¹⁸⁶

Druhý přístup zastával Jebavý, když říkal, že „*rozhodující je forma zavinění k negativním znakům trestného činu, tj. ke znakům nutné obrany. Forma zavinění k pozitivním znakům skutkové podstaty je nerozhodná.*“¹⁸⁷ Z toho vyplývá, že překročili osoba meze nutné obrany nebo krajní nouze úmyslně, bude trestně odpovědná za úmyslný trestný čin a naopak, přitom zavinění ke způsobenému následku nehraje roli. I zde však vyvstane problém, konkrétně s kvalifikací případu, kdy osoba při svém úmyslném vybočení z mezí úmyslně směřuje k určitému následku, avšak nedbalostně způsobí následek těžší (kvalifikovaný). Nebo také když osoba úmyslně zaviní exces, přičemž základní následek způsobí v jednom případě úmyslně a v druhém případě z nedbalosti. Ve všech případech by osoba bez rozdílu odpovídala za stejný úmyslný trestný čin. I tento přístup tedy selhává, protože jak můžeme vidět, nelze zavinění k excesu a k následku oddělovat, nýbrž je potřeba je posoudit společně.¹⁸⁸

Stejný závěr dovodila i judikatura. *V případě excesu z mezí nutné obrany je podmínkou trestní odpovědnosti obránce nejen zaviněné překročení nutné obrany, ale jeho zavinění se musí vztahovat též ke znakům příslušné skutkové podstaty, kterou tím naplnil, přičemž nemusí jít o stejnou formu zavinění.*¹⁸⁹ Snadné řešení nalezneme u

¹⁸⁶ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 66, 67.

¹⁸⁷ JEBAVÝ, M. *Vybočení z mezí nutné obrany*. Socialistická zákonnost, 1/1975, s. 39.

¹⁸⁸ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 68.

¹⁸⁹ srov. rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr.;

obdobně rozh. č. 16/1994 Sb. rozh. tr.: *Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezi nutné obrany (§ 13 tr. zák.), např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostní překročení mezi nutné obrany a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.*

případů, kde bude forma zavinění k následku i k excesu stejná. Sporné jsou případy, ve kterých je forma obou zavinění různá. V praxi jde především o situace, kdy meze krajní nouze nebo nutné obrany jsou překročeny z nedbalosti a následek je způsoben úmyslně.¹⁹⁰ K tomu Kuchta uvádí, že podle obecných principů se u úmyslných trestných činů musí úmysl vztahovat na všechny znaky skutkové podstaty, tedy pozitivní i negativní. Není-li tomu tak, jde o delikt nedbalostní (pokud jsou zbývající znaky skutkové podstaty nedbalostí zahrnuty). Pokud vůbec chybí zavinění k excesu nebo k následku, nebude osoba vůbec trestně odpovědná.¹⁹¹

Čin způsobený v excesu je tedy potřeba kvalifikovat jako kulpózní, pokud meze nutné obrany nebo krajní nouze byly překročeny z nedbalosti či pokud byl následek způsoben z nedbalosti, ačkoliv zbývající skutečnosti byly zaviněny úmyslně. Například napadená osoba se úmyslně brání zcela zjevně nepřiměřeným způsobem střelnou zbraní, ale k následku má zavinění jen nedbalostní. Pouze v případech, kdy exces byl zaviněn úmyslně a současně následek byl způsoben úmyslně, půjde o dolůžní trestný čin.¹⁹²

6.2. Obecně k právním důsledkům překročení mezí krajní nouze a nutné obrany

Trestné činy spáchané za okolností blízkých nutné obraně nebo krajní nouzi především v nedbalostní formě jsou obecně vnímány jako méně škodlivé než běžná

¹⁹⁰ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 69.

¹⁹¹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 168; ke stejnému závěru došel i Nejvyšší soud ČR v rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr.: „V posuzované věci je závěr o existenci zavinění obviněného podmíněn především vyřešením výše uvedené otázky, totiž zda jednání obviněného vybočovalo z mezí nutné obrany či nikoli. Kdyby tomu tak bylo, musel by odvolací soud učinit jednoznačný závěr, zda se v konkrétním případě vztahovalo zavinění obviněného nejen ke znakům příslušné skutkové podstaty, nýbrž i k překročení mezí nutné obrany (k tzv. excesu). Jestliže by totiž zavinění zahrnovalo pouze jedno z výše uvedených hledisek, nelze podle Nejvyššího soudu uvažovat o trestní odpovědnosti obviněného, která je podmíněna jak zaviněným překročením mezí nutné obrany, tak zaviněným naplněním znaků skutkové podstaty trestného činu ublížení na zdraví.“

¹⁹² KUČHTA, J. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 451;

k tomu také srov. rozh. č. 16/1994 Sb. rozh. tr.: *To znamená, že dovozuje-li soud prvního stupně nepřímý úmysl obžalovaného ve vztahu ke smrtelnému následku u poškozených, musí být spolehlivě prokázáno, že obžalovaný D. V. nejenže věděl, že opakovanými intenzivními údery do hlavy poškozených je může usmrtit a pro takový případ s tím byl srozuměn..., ale také, že věděl, že útok obžalovaných již netrvá ani přímo nehrozí, resp. trval-li nebo přímo hrozil, věděl, že jeho obrana je ve zřejmém nepoměru k nebezpečnosti útoku, a byl s tím srozuměn... Nabízí se zde proto otázka, zda právě překročení podmínek nutné obrany není v jeho případě spíše některou z forem nedbalostního zavinění ..., pokud nejde o nedostatek zavinění vůbec.*

kriminalita, protože jsou reakcí na situaci, kterou pachatel obvykle nezavinil, ale snaží se s ní vyrovnat, i když nepřiměřeným způsobem. Při hodnocení trestných činů, volbě trestu a vyměření sankce se přihlíží k povaze a závažnosti činu, tedy k významu chráněného zájmu trestným činem porušeného, způsobu provedení činu, jeho následkům, okolnostem, za nichž ke spáchání došlo, osobě pachatele, míře jeho zavinění a jeho záměru, cíli a pohnutce. Bere se v úvahu tedy i psychický stav pachatele v době spáchání činu, resp. při překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze. Tito pachatelé jsou obvykle rozrušení a ve stresu, obávají se následků, které pro ně či jiné osoby z nebezpečí nebo útoku hrozí. Odvracejí anebo si myslí, že odvracejí protiprávní stav¹⁹³ a musíme připustit, že v takové vypjaté situaci mohou jednat zkratovitě či bez hlubšího rozmyslu, protože subjektivně nebo i objektivně nemají dostatek času na přípravu krizového plánu. Existují-li tyto skutečnosti, měly by být (včetně faktu, že jednání v mezích nutné obrany a krajní nouze je jinak společensky prospěšné) při ukládání trestu zohledněny ve prospěch pachatele tak, aby trest nebyl nepřiměřeně přísný. Mimo to je při ukládání trestu potřeba mít na paměti, že pouze spravedlivý, tedy přiměřený a adekvátní druh a výměra trestu, které odpovídají společenské závažnosti a škodlivosti činu a ostatním okolnostem, mohou sloužit svému účelu.¹⁹⁴

Obecně je možné při trestání pachatelů, kteří překročili meze nutné obrany nebo krajní nouze uvažovat o třech typech zvýhodněného přístupu. Za prvé o snížení trestní sazby v důsledku uplatnění polehčujících okolností, mimořádném snížení trestu nebo upuštění od potrestání. Za druhé o ustanovení zvláštních privilegovaných skutkových podstat. A za třetí o úplném vyloučení trestní odpovědnosti v případech, kdy byl exces vyvolán rozrušením, úlekem, strachem a podobně, a to buď pro všechny případy, nebo pouze pro ty nedbalostní.¹⁹⁵

Náš trestní zákoník z výše uvedených variant zakotvuje z první skupiny možnost aplikace polehčujících okolností (§ 41 TZ), mimořádné snížení trestu odnětí svobody (§ 58 odst. 6 TZ), upuštění od potrestání (§ 46 TZ) a někdy by bylo možné

¹⁹³ Např. protiprávní stav (nebezpečí nebo útok) v případě extenzivního excesu ještě přímo nehrozil, nebo již pominul.

¹⁹⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část.* 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 387.

¹⁹⁵ KUČHTA, J. *Nutná obrana.* 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 169, 170.

uvažovat také o uplatnění ustanovení o nepřičetnosti (§ 26 TZ) nebo zmenšené přičetnosti (§ 27 TZ). Poměrně nově je v českém trestním právu zakotvena i možnost aplikace privilegované skutkové podstaty, konkrétně zabití (§ 141 TZ) a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a TZ).

Naproti tomu úplné vyloučení trestní odpovědnosti za nedbalostní exces způsobený z důvodu strachu, úleku nebo rozrušení své uplatnění v trestním zákoníku zatím nenalezlo. Rozrušení, strach a jiné psychické stavy mohou vést k nezaviněnému a stejně tak k nedbalostnímu překročení mezí a objevují se názory, že by tyto situace obligatorně neměly vyvolávat trestní odpovědnost pachatele.¹⁹⁶ Podle Ziga¹⁹⁷ a Císařové¹⁹⁸ by beztrestnost nedbalostního excesu byla vhodná pro vědomí osoby v nutné obraně nebo krajní nouzi zasahující, které by jinak mohla hrozba trestního stíhání od aktivního konání odradit, a to především v situacích pomoci v nutné obraně a krajní nouzi.

V osnově trestního zákoníku z roku 2004¹⁹⁹ bylo v § 29 odst. 3 navrhováno, aby *ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.*²⁰⁰ Návrh rozdělil renomované právní teoretiky na dvě skupiny, zastánce a odpůrce připravované úpravy.²⁰¹ Kuchta takové řešení nepovažoval za vhodné s následujícím odůvodněním. Vnitřní psychické stavy pachatele nelze v praxi spolehlivě zjistit, natož prokázat ex post ani pomocí znaleckých posudků. Nejen, že by bylo nutné rozrušení prokázat, musela by se zkoumat i příčinná souvislost mezi útokem a psychickým rozpoložením. Původní útočník by se proti takovému zásahu nemohl bránit v nutné obraně, protože obránce by

¹⁹⁶ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 74, 75.

¹⁹⁷ ZIGO, J. *Vybočenie z medzí nutnej obrany*. Socialistická zákonnost, 10/1971, s. 582.

¹⁹⁸ CÍSAŘOVÁ, D. *K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu*. Socialistická zákonnost, 2/1982, s. 92.

¹⁹⁹ Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 7. 7. 2004, sněmovní tisk č. 744, dostupný z <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>.

²⁰⁰ Podobně v § 2 písm. g) zákona č. 117/1852 Sb. bylo uvedeno, že *spravedlivá nutná obrana jest tu však jen tehdy, když ... nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany*.

²⁰¹ HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. Trestní právo, 12/2007, s. 17.

nebyl trestný a jeho jednání by nebylo možno charakterizovat jako protiprávní. Nadto trestní zákon zná postupy a instituty využitelné k řešení těchto situací.²⁰²

Podle Kuchty by se mělo spíše uvažovat o vyloučení trestní odpovědnosti při nedbalostním překročení mezí vůbec (bez ohledu na psychický stav obránce), pak „by zájmy obránce, útočnicka i společnosti jako celku nejlépe vyvažoval institut beztrestnosti, kdy nedbalostní exces sám by byl považován za protiprávní, takže útočnick by proti němu měl nutnou obranu, obránce však sám byl beztrestný a nebyl by mu ukládán trest“.²⁰³ De lege ferenda je možné o této změně uvažovat²⁰⁴. V platné právní úpravě je tomu nejbližším institutem upuštění od potrestání, které však není obligatorní. Co se týče vyloučení trestnosti z důvodu psychického rozrušení, zákonodárce dal přednost řešení spočívající v mírnějším trestání, ne beztrestnosti, čehož bylo dosaženo zakotvením privilegovaných skutkových podstat, o nichž bude pojednáno dále.

Kromě trestněprávních důsledků může být pachateli činu způsobeného v excessu uložena povinnost k náhradě škody nebo k odčinění nemajetkové újmy v penězích.²⁰⁵

Pro úplnost uvádím, že jednat v nutné obraně a krajní nouzi jsou oprávněny i děti, resp. osoby, které pro nedostatek věku nemohou spáchat trestný čin. Pokud se dopustí excessu, mohou být za tento čin jinak trestný postiženy uložením ochranného opatření.²⁰⁶ Překročit meze je možné i ve stádiu pokusu (např. při pokusu vraždy, kdy obránce ačkoliv neusmrtil, měl to v úmyslu; zde ovšem vznikají pochybnosti, protože

²⁰² KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 2007, roč. 53, č. 2, s. 68-71.

²⁰³ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 172.

²⁰⁴ Podobnou konstrukci beztrestnosti činu zná německá právní úprava, která zakotvuje v § 35 německého trestního zákona tzv. omluvnou krajní nouzi. Podle tohoto ustanovení jedná bez viny ten, kdo se kvůli jinak neodvratitelného nebezpečí dopustí protiprávního jednání a způsobí následek stejně závažný, jaký hrozil. Proti jednání v omluvné krajní nouzi je nutná obrana přípustná, protože stále jde o protiprávní čin. In ŘÍHA, J. *Příspěvek k pojetí viny*. In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 268.

²⁰⁵ Naproti tomu „při dodržení podmínek nutné obrany a krajní nouze jednající zásadně nenahrazuje škodu způsobenou útočnickovi nebo třetím osobám, výjimky jsou možné pouze na základě zákona. ... Tak např. ten, kdo vyvolá nebezpečí vlastním zaviněním, je povinen nahradit škodu, která odvrácením tohoto nebezpečí vznikla jiným občanům. Institut bude tedy patrně více užíván v případech krajní nouze, u nutné obrany je možno si proti útočnickovi více dovolit, a náhrada škody by přicházela v úvahu maximálně při zaviněném vyprovokování útoku.“ In KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 179, 180.

²⁰⁶ SOLNAŘ, V., ČÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, s. 151.

obránce měl především úmysl odrazit útok, až v druhé řadě usmrtit útočníka) anebo v součinnosti s jinými pachateli jako účastník (např. u pomoci v nutné obraně, pokud pro ni nebyly dány podmínky).²⁰⁷

Pouze na okraj uvádím, že v případech, kdy byl čin spáchán za okolností blízkých krajní nouzi nebo nutné obraně by mohl obviněný nebo odsouzený požádat o milost prezidenta republiky právě s odůvodněním spočívajícím v nestandardní situaci a v jinak prospěšné funkci nutné obrany nebo krajní nouze. Úspěch takové žádosti však nelze předjímat.

6.3. Polehčující okolnosti

Trestní zákoník v § 41 poskytuje demonstrativní výčet tzv. polehčujících okolností. Jde o právně významné skutečnosti, které se projeví především při rozhodování soudu o druhu ukládaného trestu a jeho výměře, čímž ve prospěch pachatele ovlivňují, zda dojde k uložení trestu, a pokud ano, jaký trest bude postačující i s ohledem na ostatní kritéria. Slouží tedy jako prostředek soudní individualizace trestu. Pokud jsou však polehčující okolnosti obsaženy v zákonných znacích trestného činu, nelze je podruhé pachateli přičítat k dobru²⁰⁸ (např. okolnost silného rozrušení podle § 41 písm. b) TZ nelze zohlednit u trestného činu zabití podle § 141 TZ).

Polehčující okolnosti jsou na základě ustanovení § 39 odst. 3 TZ jedním ze základních instrumentů při stanovení druhu a výměry trestu a zohlednění povahy a závažnosti trestného činu. Na výměru trestu mohou však mít vliv pouze v rámci stanovené zákonné sazby, pod jejíž dolní hranici pouze při aplikaci § 41 TZ nelze trest uložit. V daném případě se může vyskytovat i více polehčujících okolností a někdy k nim mohou přistoupit i okolnosti přitěžující. Nerozhoduje jen počet všech okolností, ale rovněž váha každé z nich a soud tak musí zhodnotit jejich význam a dosah pro povahu a závažnost činu.²⁰⁹ Soudci je v takových případech ponechán poměrně široký

²⁰⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409.

²⁰⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 542.

²⁰⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 543; srov. rozh. č. 1/1965 Sb. rozh. tr.: „Úplné zjištění všech polehčujících a přitěžujících okolností, jakož i zhodnocení stupně jejich intenzity ve vztahu k ostatním okolnostem, které se týkají činu a osoby pachatele a ve svém souhrnu tvoří stupeň nebezpečnosti činu pro společnost..., je nezbytnou podmínkou pro stanovení druhu a výměry trestu“.

prostor pro zhodnocení všech okolností v jejich celku, což pravděpodobně nepřispívá jednotě rozhodování a právní jistotě, ale zřejmě neexistuje lepší způsob, jak zajistit, aby byl trest pachateli uložen v konkrétním případě skutečně individuálně, tzv. *na míru*.

Případy překročení mezí okolností vylučujících protiprávnost jsou trestním zákoníkem výslovně privilegovány v § 41 písm. g), který určuje jednou z polehčujících okolností i situaci, kdy osoba *spáchala trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze*. Kuchta uvádí, že vzhledem k tomu, že zákon blíže neurčuje, které podmínky nutné obrany by měly být splněny, vztahuje se ustanovení na exces z nutné obrany intenzivní i extenzivní.²¹⁰ Z toho můžeme analogicky usoudit, že je tomu shodně u krajní nouze a také zde je ustanovení aplikovatelné na všechny druhy excesů.

Vedle této speciální polehčující okolnosti je však možné uvažovat o současné aplikaci jiných obecných okolností, především se nabízí písmeno b) a d). V prvním případě tedy situace, kdy pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností. Silné rozrušení je spíše neurčitý pojem, který vyžaduje bližší výklad. Jedná se o stav pachatelova psychického rozpoložení (strach, zlost, aj.), který nepříznivě ovlivňuje rozumovou nebo volní složku jeho jednání a tím snižuje míru jeho zavinění, nedosahuje však úrovně zmenšené přičetnosti. Může spočívat v krátkodobé duševní poruše, ale stejně tak může být vyvoláno útokem nebo nebezpečím.²¹¹ V druhém případě je brán ohled na to, že pachatel spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku. Nátlak může být různého původu, může spočívat v útočnickových výhrůžkách nebo například ve skutečnosti, že se osoba musí ve velmi krátkém časovém úseku, rozhodnout pro nejvhodnější řešení, jak hrozící nebezpečí odrazit. Výčet polehčujících okolností je neuzavřený, můžeme si tedy představit, že k polehčujícím okolnostem by mohla být zařazena například také situace, kdy pachatel překročí meze při pomoci v nutné obraně nebo krajní nouzi ve prospěch

²¹⁰ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 170.

²¹¹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 170; srov. rozh. č. 61/1971 Sb. rozh. tr.: „*Silným rozrušením (ve smyslu § 41 písm. b) TZ) treba rozumieť silné citové pohnutie páchatela. Povaha citového pohnutia (strach, zlost, radosť a pod.) nemá pritom na priznanie tejto poľahčujúcej okolnosti vplyv. Túto poľahčujúcu okolnosť možno nepriznať len vtedy, keď si páchatel stav silného rozrušenia zavinene spôsobil požitím alkoholického nápoja alebo omamného prostriedku*“.

osoby blízké, na jejíž záchraně má enormní zájem a nechá se tak snadněji unést k nepřiměřenému zákroku.

Polehčující okolnost podle § 41 písm. g) TZ nedopadá na případy tzv. putativní nutné obrany a krajní nouze, protože zde nejde o čin spáchaný při odvracení útoku nebo nebezpečí; není však vyloučeno použití jiných polehčujících okolností, např. podle § 41 písm. b) nebo d) TZ.²¹² S tímto výkladem normy však Kuchta nesouhlasí a poznamenává, že „i skutečnost útoku by bylo lze považovat za podmínku nutné obrany“.²¹³

Polehčující okolnosti mohou být v konkrétních případech důvodem pro upuštění od potrestání (§ 46 TZ), podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ) nebo mimořádné snížení trestu odnětí svobody (§ 58 TZ). Na závěr lze s odkazem na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR uvést, že důvodem pro neuložení trestu zákazu činnosti (řízení motorových vozidel) u trestného činu opilství může být skutečnost, že obviněný jednal za okolností blížících se podmínkám krajní nouze.²¹⁴

6.4. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Od okamžiku nabytí účinnosti trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., který zakotvuje ustanovení § 58 odst. 6, již neplatí Vokounův výrok, že § 41 písm. g) je jediným místem v trestním zákoníku, kde zákonodárce s nesplněním podmínek nutné obrany nebo krajní nouze výslovně spojuje nějaké důsledky.²¹⁵ Vedle jiných důvodů spočívajících v okolnostech případu a poměrech pachatele může soud podle § 58 odst. 6 TZ snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, pokud pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze nebo nutné obrany. Ustanovení § 58 TZ soud může použít, pokud konkrétní okolnosti případu jsou takového významu, že použití trestní sazby stanovené zákonem by bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a pokud nápravy pachatele a ochrany společnosti bude možné dosáhnout i uložením nižšího trestu. Je podstatné dodat, že

²¹² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 548.

²¹³ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 170.

²¹⁴ srov. rozh. č. 17/1991 Sb. rozh. tr.

²¹⁵ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 57.

soud není v případech excesů vázán omezujícím ustanovením § 58 odst. 3 TZ, které limituje přípustnou míru snížení dolní hranice trestní sazby.²¹⁶ Nicméně toto řešení je pořád jen fakultativní možností soudu, ke které může přistoupit, ale není k tomu povinen.

Oproti předchozí úpravě byly možnosti mimořádného snížení trestu rozšířeny především o explicitně upravené okolnosti, které mimořádné snížení trestu odůvodňují, když tyto se za účinnosti zákona č. 140/1961 Sb. opíraly obecně o nízkou nebezpečnost činu pro společnost, tedy o nízkou míru materiální podmínky trestnosti. Pozornost si zaslouží i změna, která spočívá v tom, že i při naplnění znaků kvalifikované skutkové podstaty, které jsou důvodem pro použití vyšší trestní sazby, zůstává soudu možnost uložit trest pod dolní hranicí této zvýšené trestní sazby, jsou-li splněny podmínky § 58 TZ.²¹⁷

Můžeme uzavřít, že podmínky pro aplikaci mimořádného snížení trestu odnětí svobody se pro pachatele trestného činu spáchaného v excesu do určité míry uvolnily, přesto aplikace ustanovení § 58 TZ zůstává pro soud pouze fakultativní možností a hranici trestní sazby lze snížit pouze u trestu odnětí svobody (uloženého nepodmíněně i podmíněně), u ostatních druhů trestů není použití ustanovení § 58 TZ přípustné.

6.5. Zmenšená přičetnost a nepřičetnost pachatele

Mezi instituty, pomocí nichž může soud zohlednit okolnosti ve prospěch osoby, která spáchala čin v excesu, lze zařadit i ustanovení o nepřičetnosti (§ 26 TZ) a zmenšené přičetnosti (§ 27 TZ) pachatele v době spáchání činu, protože mohou nastat situace, kdy útok nebo hrozící nebezpečí takový psychický stav způsobí. Uvedená ustanovení jsou obecně použitelná na všechny druhy trestné činnosti a neobsahují žádné zvláštní podmínky vztahující se k vybočení z mezí nutné obrany a krajní nouze.

²¹⁶ Při snížení trestu odnětí svobody nelze ve vyjmenovaných případech uložit trest pod pět let, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň dvanáct let, pod tři léta, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň osm let, pod jeden rok, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň pět let.

²¹⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 789, 790.

Posuzovanou okolností zde je vnitřní duševní stav pachatele, tzv. duševní porucha²¹⁸, která v případě nepřičetnosti zapříčiní, že pachatel nemohl rozpoznat protiprávnost činu nebo nemohl ovládat své jednání a v případě zmenšené přičetnosti podstatně sníží tyto rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele.

Přičetnost je řazena mezi obecné znaky trestného činu a je podmínkou trestní odpovědnosti pachatele, a contrario nepřičetnost pachatele, kdy je alespoň jedna z obou schopností (rozpoznávací nebo ovládací) v době spáchání činu vyloučena, zapříčiňuje jeho trestní neodpovědnost.

Důsledky zmenšené přičetnosti²¹⁹ můžeme rozdělit na obligatorní a fakultativní, které záleží na úvaze soudu. Soud při stanovení druhu a výměry trestu vždy přihlédne k okolnosti, že meze nutné obrany nebo krajní nouze byly překročeny ve stavu zmenšené přičetnosti, a to za podmínky, že si pachatel ani z nedbalosti tento stav nepřivodil vlivem návykové látky (§ 40 odst. 1 TZ). Jelikož činy spáchané ve stavu zmenšené přičetnosti vždy nevykazují menší společenskou nebezpečnost, nelze tedy ani předpokládat, že by tento stav uložení mírnějšího trestu automaticky odůvodňoval.²²⁰ K dalším možným (fakultativním) důsledkům, které při překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze připadají v úvahu, patří za prvé snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby za současného uložení ochranného léčení, pokud lze očekávat, že nápravy pachatele bude možno dosáhnout i tímto trestem kratšího trvání (§ 41 odst. 2 TZ), přičemž soud není vázán výše popsaným limitujícím ustanovením § 58 odst. 3 TZ. Za druhé lze uvažovat o upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence, pokud takový postup zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest (§ 47 odst. 1, 2 TZ).²²¹ Pro kompletnost výčtu možných důsledků námi sledovaných případů, je dobré důsledky zmenšené přičetnosti uvést, ovšem nemyslím si, že by se jednalo o běžně aplikované postupy a

²¹⁸ Podle výkladového ustanovení § 123 TZ se duševní poruchou rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.

²¹⁹ Otázka zmenšené přičetnosti (stejně jako nepřičetnosti) je otázkou právní, jejíž posouzení se neobejde bez vyhotovení znaleckého posudku z oboru psychiatrie, který by měl stanovit, do jaké míry byly rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele ovlivněny. In JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 51.

²²⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 456.

²²¹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 205.

řekla bych, že se v soudní praxi častěji setkáme s ostatními zde zmíněnými způsoby stanovení trestů.

6.6. Upuštění od potrestání

Ze všech možných postupů směřujících k určení druhu a výměry trestu je pro pachatele činu, k němuž došlo v důsledku překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze, nejvýhodnější institut upuštění od potrestání. Opět se nejedná o speciální ustanovení, které by se vztahovalo výhradně na případy excesů, nýbrž o obecné ustanovení, díky němuž může soud upustit od potrestání pachatele přečinu²²², který jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu k nápravě. Upustit od potrestání je soud oprávněn pouze v případech, kdy vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci před soudem postačí k ochraně společnosti i nápravě pachatele, v čemž můžeme spatřovat výchovnou funkci tohoto institutu²²³. Všechny podmínky stanovené v § 46 odst. 1 TZ jsou stanoveny kumulativně, a proto musí být splněny současně.²²⁴ Přistoupili-li soud k upuštění od potrestání, konstatuje vinu pachatele, ale žádný trest neuloží, protože má za to, že již samotné trestní stíhání a projednání činu před soudem povede k nápravě pachatele a zároveň bude mít dostačující výchovný vliv jak na pachatele, tak i generálně na ostatní členy společnosti a uložení trestu by tak bylo nejen zbytečné, ale současně neodůvodněné.²²⁵

Alternativami k § 46 TZ jsou upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence (§ 47 odst. 1, 2 TZ) a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ), k jejichž uplatnění přistupují ještě další podmínky. Vedle těchto hmotněprávních variant existují i procesní nástroje (tzv. odklony). Jedná se především o podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g a 179h TŘ), podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a 308 TŘ) a zastavení trestního stíhání státním zástupcem, jestliže vzhledem k významu a míře porušení nebo

²²² Přečinem se rozumí všechny nedbalostní trestné činy a dále z úmyslných trestných činů ty, za jejichž spáchání trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (srov. § 14 odst. 2 TZ).

²²³ srov. rozh. č. 69/1957 Sb. rozh. tr.

²²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 636.

²²⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 634.

ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a k chování obviněného po spáchání činu, zejména k jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení již bylo dosaženo (§ 172 odst. 2 písm. c) TŘ).²²⁶

Upuštění od potrestání nevyklučuje rozhodnutí soudu o povinnosti k náhradě škody nebo k odčinění nemajetkové újmy v penězích, protože vina pachatele soudem vyslovena byla. Naproti tomu jednoznačně pozitivním následkem upuštění od potrestání pro pachatele je skutečnost, že se na něj hledí, jako by nebyl odsouzen. Tzv. fikce neodsouzení nastává právní mocí rozsudku.

Za problematické považují to, že ustanovení § 46 TZ lze aplikovat pouze na kategorii přečinů, u trestných činů s těžším následkem a vyšší horní hranicí sazby trestu ustanovení nelze použít. Rovněž to, že jde o fakultativní ustanovení a dále také jak uvádí Vokoun „*určité pochybnosti by mohl vyvolat i požadavek „upřímného litování činu“ a „účinné snahy po nápravě“, zejména, šlo-li o exces nedbalostní“*, protože není zcela jasné, jak by účinná snaha po nápravě měla probíhat.²²⁷ K tomu bych dodala, že velká část osob jednajících v excesu, postupuje k ochraně svých zájmů nebo zájmů jiných osob s čistým úmyslem a situace se jim v nějakém směru vymkne z rukou, především pokud jde o exces nedbalostní. Jen těžko si umím představit, že tyto osoby, jež své jednání subjektivně vnímají jako oprávněné a směřující ku prospěchu věci, budou svého činu upřímně litovat nebo projevovat snahu po nápravě obzvláště ve vztahu k útočníkovi nebo jeho rodině. V této situaci by tedy podmínky pro upuštění od potrestání splněny nebyly.

6.7. Usmrcení a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky

Jako poslední možný důsledek překročení mezi krajní nouze a nutné obrany ve své práci zařazují trestný čin zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, protože se jedná o nejmladší ustanovení, jejichž zakotvení v trestním zákoníku je výsledkem dlouhé a zevrubné odborné diskuze, a také protože jsou svým charakterem od předchozích ustanovení odlišná. Předchozí možnosti se vztahovaly k stanovení druhu a

²²⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 633.

²²⁷ VOKOUN, R. *Pojem a význam překročení mezi nutné obrany a krajní nouze*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 72.

výše trestu a soud je aplikoval až po právní kvalifikaci činu a jeho podřazení pod konkrétní skutkovou podstatu trestného činu. Ustanovení § 141 a §146a TZ samy představují typové znaky trestného činu a tvoří skutkovou podstatu trestného činu zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, tedy tzv. *privilegované skutkové podstaty* k trestnému činu vraždy (§ 140 TZ) a k trestným činům těžkého ublížení na zdraví (§ 145 TZ) a ublížení na zdraví (§ 146 TZ).

Nová skutková podstata trestného činu zabití byla do našeho právního řádu zavedena zákonem č. 40/2009 Sb. především proto, aby napříště bylo rozlišeno mezi pachatelem vraždy prosté, přísněji postihované vraždy spáchané s rozmyslem nebo po předchozím uvážení a tím, kdo úmyslně jiného usmrtí z omluvitelné pohnutky, která odůvodňuje shovívavější postup vůči pachateli. Rozlišení spočívá mimo jiné v tom, že pachatelé jednající v silném rozrušení nebo v důsledku jiných omluvitelných hnutí myslí či po předchozím zavrženíhodném jednání poškozeného nebudou stigmatizováni označením vrah a že zabití je v základní skutkové podstatě trestné poměrně mírně a nespadá do kategorie zvlášť závažných zločinů.²²⁸ Zajímavé je, že toto ustanovení bylo novelizováno zákonem č. 306/2009 Sb. ještě dříve, než trestní zákoník nabyl účinnosti. Správně bylo do znění ustanovení vloženo *nebo jiného omluvitelného hnutí myslí*²²⁹ tak, aby výčet psychických stavů, jež jsou důvodem pro použití ustanovení, byl demonstrativní. Stejnou novelou bylo do trestního zákoníku vloženo i ustanovení zakotvující ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky.

Trestné činy podle § 141 a § 146a TZ jsou úmyslnými trestnými činy a v námi uvažovaných případech excesů mohou mít význam pouze tehdy, kdy meze nutné obrany nebo krajní nouze byly překročeny úmyslně a zároveň zavinění k následku bylo úmyslné. Na kulpózní excesy, které jsou v praxi často zastoupeny, se tato ustanovení nevztahují.

Zabití se dopustí ten, kdo jiného úmyslně usmrtí zaprvé buď v důsledku silného rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí (tzv. afektdelikt) anebo zadruhé pokud trestný čin spáchal v důsledku předchozího

²²⁸ HOŘÁK, J. *Vražda a zabití v novém trestním zákoníku*. Bulletin advokacie, 10/2009, s. 54.

²²⁹ Původní znění § 139 odst. 1. ve vládním návrhu na vydání trestního zákoníku ze dne 19. 12. 2007, sněmovní tisk č. 410/0: *Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až osm let*, dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=410&ct1=0>.

zavrženíhodného jednání poškozeného. Upřesněním uvedených pojmů se již zabýval Nejvyšší soud ČR, který říká, že silné rozrušení *je duševní stav, v němž pachatel jak vnitřně, tak zpravidla i navenek vykazuje značné emoční vzrušení či neklid, které ovlivňují jeho další jednání a projevují se v průběhu činu*. Není směřodonné, zda se na rozrušení podílí také nervová labilita či přímo duševní porucha pachatele (tzv. psychická predispozice), anebo zda je zdrojem silného rozrušení pouze vlastní strach, úlek, zmatek nebo jiné omluvitelné hnutí mysli pachatele. Omluvitelná hnutí mysli mohou být důsledkem pouze podmětů mimořádné intenzity a závažnosti (např. vystupňovaný strach o život vlastní nebo osob blízkých, případně o jinou újmu na zdraví). *Nejedná se o pouhé silnější emoce, ale o emotivní prožitky vystupňované, které sice nutně neovlivňují přičetnost, ale vedou ke značnému zúžení vědomí pachatele a k oslabení jeho zábran.*²³⁰ Strach, jakožto nelibá emoce a reakce na nebezpečí, může být vyvolán nejen obavou z útoku poškozeného (útočníka), ale také okolnostmi mimořádné intenzity v situaci blízké krajní nouzi, kdy pachatel usmrtí během přírodní katastrofy či havárie v panice jinou osobu ve snaze o záchranu vlastního života.²³¹ Jak bylo uvedeno výše, český právní řád obětování života za jiný život krajní nouzí neospravedlňuje. Osoba, která takto překročila podmínky jednání v krajní nouzi, by byla trestně odpovědná a její počínání by pravděpodobně bylo subsumováno právě pod skutkovou podstatu zabití podle 141 TZ. Je nutné dodat, že mezi důvody vyvolávající omluvitelné hnutí mysli nespadá jednání poškozeného, které pachatel sám vyprovokoval svým zcela nevhodným chováním.²³²

Druhou pohnutkou k zabití může být předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného, tedy provokativní jednání, jehož negativní charakter a míra musí odpovídat významu chráněného zájmu (objektu) skutkové podstaty trestného činu zabití, kterým je lidský život. *Mělo by tedy jít o úmyslné jednání poškozeného, které je mimořádně zlé, zraňující, ponižující nebo hrozící způsobením závažné újmy na*

²³⁰ srov. rozh. 14/2011 Sb. rozh. tr.

²³¹ HOŘÁK, J. *Vražda a zabití v novém trestním zákoníku*. Bulletin advokacie, 10/2009, s. 64.

²³² srov. rozh. Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. 8 Tdo 250/2013: „Podstatnou charakteristikou silného rozrušení je, že se musí vždy jednat o „lidsky pochopitelnou“ reakci na některý z uvedených stavů. Má se za to, že strach ve smyslu omluvitelného hnutí mysli, tj. takových hnutí mysli, která pocházejí z polehčujících a pochopitelných duševních stavů pachatele, je strachem vystupňovaným, vyvolaným podnětem či okolnostmi mimořádné intenzity a závažnosti. Za důvod k omluvitelnému hnutí mysli pachatele však nelze považovat takové jednání poškozeného (oběti trestného činu), které obviněný sám vyprovokoval svým nepřístojným chováním.“

právech.²³³ Do této skupiny jistě lze zařadit útok poškozeného ve smyslu § 29 TZ směřující proti životu, zdraví, lidské důstojnosti v sexuální oblasti aj. Pokud jde o útok proti majetku, je potřeba rozlišovat menší zásahy, které nedosahují dostatečné míry zavrženíhodnosti a podle judikatury²³⁴ by neměly zapříčinit takové silné reakce a naproti tomu mimořádně závažné útoky ohrožující existenční jistoty postiženého (např. ve formě ožebračení, ztráty sociální jistoty, ztráty domova) a útoky výrazně zasahující do osobnostní sféry pachatele.²³⁵

Obě příčiny (stav omluvitelného hnutí mysli nebo předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného) mohou nastat současně, ale k naplnění skutkové podstaty trestného činu zabití bude dostačující i přítomnost pouze jedné z nich alternativně (rozlučovací spojka *anebo*). Kdo koná v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, nemusí být zároveň silně rozrušen, naopak může jednat i s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, což je i pochopitelné, protože pachatel se obává poškozeného, a proto se na zásah vůči němu připraví.²³⁶ Z uvedeného vyplývá, že ustanovení § 141 TZ může být použito i na odvetné jednání, kterého se pachatel dopustí zejména (ale ne výhradně) v extenzivním excesu.

Ustanovení § 146a TZ obsahuje dvě základní skutkové podstaty, konkrétně úmyslné způsobení ublížení na zdraví a úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví, obě spáchané pod vlivem silného rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. O způsobení újmy na zdraví v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného jde jen tehdy, *jestliže pachatel jedná pod vlivem takového zavrženíhodného jednání poškozeného, které je obecně považováno za chování v příkrém rozporu s morálkou a svědčí o morální zvrhlosti, bezcitnosti, bezohledném*

²³³ srov. rozh. 14/2011 Sb. rozh. tr.

²³⁴ srov. rozh. 14/2011 Sb. rozh. tr.; „K tomu, aby se mohlo jednat o stav silného rozrušení pachatele trestného činu zabití ve smyslu § 141 odst. 1 tr. zákoníku, tedy musí být nějaký mimořádně intenzivní podnět, který by jej mohl vyvolat. Takovým podnětem pak zásadně nebude krádež majetku pachatele, byť k ní v minulosti mohlo dojít již vícekrát, pokud navíc ani není zřejmé, kdo se dopouštěl předchozích krádeží.“

²³⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1493.

²³⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1492.

*sobectví a o neúctě poškozeného k ostatním osobám nebo společnosti. Zásadně jím však není každý spor nebo běžné verbální útoky ve formě nadávek, spílání apod. nebo každé fyzické napadení, běžná potyčka, strkanice apod.*²³⁷ Jinak pro ustanovení § 146a TZ obdobně platí to, co bylo výše uvedeno ke zločinu zabití podle § 141 TZ.

I při posuzování těchto případů platí, že prokazování psychického stavu pachatele a jeho vnitřních pohnutek je pro orgány činné v trestním řízení a soud mimořádně náročný úkol a často se toto posouzení neobejde bez znaleckého posudku z oboru psychiatrie. Současně se uplatní zásada in dubio pro reo, a tak v pochybnostech o stavu pachatele, které nelze odstranit provedením dalšího dokazování, by měl soud rozhodnout v jeho prospěch.

7. ČÁST ÚVAHY DE LEGE FERENDA

Téma krajní nouze a především nutná obrana jsou často probírány na odborné úrovni. Diskuze a úvahy de lege ferenda se obvykle zaměřují na několik specifických problémů, které se zde budu snažit nastínit.

Prvním okruhem je otázka potřeby speciální úpravy nutné obrany, pokud jde o zásah do domovní svobody. Tuto úvahu uvádím na prvním místě, protože dostala konkrétní podobu poslaneckého návrhu na změnu trestního zákoníku²³⁸, který se momentálně nachází v legislativním procesu ve fázi prvního čtení v Poslanecké sněmovně ČR.²³⁹ Účelem návrhu je zabránit vyhodnocení situace jako excesu z nutné obrany, pokud je *obrana vedena vůči osobě, která neoprávněně vnikla do cizího obydlí za použití násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí nebo překoná-li překážku, jejímž účelem je zabránit vniknutí, pokud takové jednání může vyvolat u obránce oprávněnou*

²³⁷ srov. rozh. Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 10. 2014, sp. zn. 5 Tdo 1283/2014.

²³⁸ Návrh poslance Davida Kádnera na změnu trestního zákoníku ze dne 21. 3. 2014, sněmovní tisk č. 145/0, dostupný včetně důvodové zprávy a stanoviska vlády z <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=145>.

²³⁹ O tuto novelizaci se zasazuje mimo jiné Spolek na podporu nezávislé justice v ČR Šalamoun a LEX občanské sdružení - sdružení na ochranu práv majitelů zbraní.

obavu z ohrožení života či zdraví jeho nebo jiné přítomné osoby.²⁴⁰ V duchu zásady *můj dům, můj hrad* má být převedeno veškeré riziko plynoucí z útoku na osobu útočnicka tak, aby na straně obránce neexistovala právní nejistota spočívající ve vyhodnocení jeho obranného zásahu jako excesu z nutné obrany, v situaci kdy útočník v obránci vyvolal oprávněnou obavu z ohrožení zdraví či života. Důvodová zpráva k návrhu upozorňuje, že není výslovně charakterizováno, o jaký prostor se má jednat, ale naznačuje, že jím bude dům, byt, garáž nebo i oplocený pozemek obránce, bližší výklad však svěřuje judikatuře našich soudů.²⁴¹ Podle mého názoru tím, že v návrhu je použito vyjádření, že jde o vniknutí do cizího *obydlí*, je jasně určen postup podle výkladového ustanovení § 133 TZ a jemu příslušné judikatury. A proto pochybnosti vyjádřené v důvodové zprávě ohledně prostoru, na který by se mělo navrhované ustanovení vztahovat, považuji za nadbytečné.

Vláda ČR zaujala k návrhu negativní stanovisko, předložený návrh považuje za neopodstatněný a z hlediska použité formulace zcela nevhodný. Mimo jiné vláda kritizuje nevhodnost výrazu *oprávněná obava*, protože trestnímu zákoníku je vlastní spíše vyjádření *důvodná obava*.²⁴² Rovněž Musil uvedl, že odstranění mezi nutné obrany při specifické situaci násilného vniknutí do obydlí není vhodné, mimo jiné také proto, že naprostou většinu situací, na které návrh míří, lze vyřešit velmi dobře za použití nynějšího ustanovení § 29 TZ. Musil dodává, že mimořádně silnou ochranu domovní svobody respektuje např. americká judikatura, kde tato úprava vede k výskytu celé řady nahodilých tragických situací, např. postřelení dětí na cizím pozemku, kdy jsou tyto situace právní úpravou příliš zjednodušovány a bagatelizovány.²⁴³

Podle mého názoru by zařazení navrhovaného třetího odstavce do § 29 TZ bylo nesystémové a formulačně nevhodné. Současný vývoj judikatury sám spěje k extenzivnímu výkladu podmínek nutné obrany a mám za to, že není potřeba do

²⁴⁰ Návrh poslance Davida Kádnera na změnu trestního zákoníku ze dne 21. 3. 2014, sněmovní tisk č. 145/0, dostupný z <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=145>.

²⁴¹ Důvodová zpráva k návrhu na změnu trestního zákoníku ze dne 21. 3. 2014, sněmovní tisk č. 145/0, dostupná z <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=145>.

²⁴² Stanovisko vlády k návrhu na změnu trestního zákoníku ze dne 21. 3. 2014, sněmovní tisk č. 145/1, dostupná z <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=145>.

²⁴³ Musil, J. konference na téma „Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>.

trestního zákoníku vkládat uměle vytvořené ustanovení, které neodpovídá historickému vývoji jinak stabilní a výrazně neměnné právní úpravy. Slabinu návrhu vidím rovněž v nutnosti prokázat, zda útočník skutečně v obránci vyvolal důvodnou obavu z ohrožení života či zdraví jeho nebo jiné přítomné osoby, což je skutečnost, která spočívá v obráncově subjektivním vnímání. Ačkoli jsem jinak zastáncem širokých mezí nutné obrany, zde považuji za oprávněné požadovat po obránci alespoň elementární snahu o správné vyhodnocení situace, která ještě nemusí znamenat znevýhodnění jeho obranné pozice vůči případnému útočnickovi, ale může předejít poškození zdraví nebo usmrcení osoby nebo i dítěte, kteří do obydlí vstoupí bez zlého úmyslu.

Dalším poměrně stálým tématem jsou úvahy nad beztrestností nedbalostně zaviněných excesů. V osnově trestního zákoníku z roku 2004²⁴⁴ bylo v § 29 odst. 3 navrhováno, aby *ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem*. O kladech a záporech této tendence bylo pojednáno již výše (viz část 6.2).

V úpravě krajní nouze je opakovaně upozorňováno na mezeru v právu, kdy současný trestní zákoník výslovně nezamezuje výkladu, který by umožnil obětovat jeden lidský život ve prospěch záchrany více životů jiných osob, kterým by byly transplantovány orgány odebrané „v krajní nouzi“ usmrcené osobě.²⁴⁵ De lege ferenda by se mělo uvažovat o zpřesnění § 28 TZ ideálně tak, aby změna nevedla ke zbytečné kazuičnosti.

Musil uvažuje o stanovení sociálně-etického omezení nutné obrany, které tkví v nepoměru mezi intenzitou útoku a obrany (např. postřelení dítěte, které v cizí zahradě trhá ze stromu ovoce). Nutná obrana je v takových případech hlavně u bagatelních majtkových deliktů a drobných krádeží extrémně a evidentně nepřiměřená způsobu útoku, a proto by měl být v zákoně výslovný zákaz vůbec uvažovat o použití institutu nutné obrany, což by na potencionálního pachatele mohlo mít výchovný účinek. Další situací jsou případy, kdy útočníkem je dítě nebo osoba nepřičetná. Musil uvádí, že podle

²⁴⁴ Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 7. 7. 2004, sněmovní tisk č. 744, dostupný z <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>.

²⁴⁵ KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost a připravované rekonfiguraci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 2/2007, s. 67.

jeho názoru by měla být zakotvena speciální ochrana útočníků velmi nízkého věku, proti jejichž útoku by bylo možné postupovat ve speciálním režimu krajní nouze nebo jisté kombinace podmínek krajní nouze a nutné obrany.²⁴⁶ Jelikož věk dítěte nelze přesně odhadnout, neumím si představit, že by měla existovat nějaká věková hranice, do které by byl postup vůči útočníkovi - dítěti odlišný. Většinový názor k této problematice vychází z objektivního pojetí protiprávnosti útoku, v rámci kterého jsou zásahy osob nepřičetných nebo pro nedostatek věku trestně neodpovědných považovány za útok ve smyslu ustanovení § 29 TZ, proti kterému je přípustná nutná obrana. Právní jistotě by bylo ku prospěchu, pokud by tyto situace byly zákonem explicitně upraveny. Útoky osob nepřičetných, pro nedostatek věku trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu jsem se blíže zabývala výše (viz část 4.2.1.).

Někdy se ještě objevují hlasy, zda by nebylo vhodné nutnou obranu, stejně jako krajní nouzi, podrobit kritériu subsidiarity a plné proporcionality. Na to naprostá většina teoretiků odpovídá, že nikoliv. Prostor pro diskuzi budou nadále vytvářet automatická obranná zařízení, zejména pak otázka, jak při jejich používání zamezit ohrožení ostatních osob od útočníka odlišných a případně i zatoulaných zvířat. Přestože se Nejvyšší soud ve své praxi již jejich používáním zabýval, zatím neměl možnost vyjádřit se ke všem aspektům jejich aplikace.

Obecně lze uzavřít, že ačkoliv existují podněty ke změně právní úpravy krajní nouze a nutné obrany, odborná veřejnost se v podstatě shoduje, že aplikační praxe je racionální²⁴⁷ a že není potřeba do zákonné úpravy zásadně zasahovat a měnit ji. Významný vliv v této oblasti má judikatura vyšších soudů, která v souladu s postupným vývojem obou ustanovení podmínky krajní nouze a nutné obrany vykládá spíše extenzivně ve prospěch osoby odvracející nebezpečí nebo útok. Pouze zřejmá (u nutné obrany zcela zjevná) vybočení z mezí jsou soudy kvalifikována jako excesivní jednání.

²⁴⁶ Musil, J. konference na téma „Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>.

²⁴⁷ Zeman, P., konference na téma „Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>.

Závěr

Krajní nouze a nutná obrana, jakožto okolnosti vylučující protiprávnost, zbavují osoby odvracející hrozící nebezpečí nebo protiprávní útok trestní odpovědnosti za činy jinak trestné, kterých se při bránění chráněných zájmů dopustí. Oba instituty jsou hodnoceny jako společensky prospěšné, neboť v konkrétních případech doplňují nedostatek zásahu veřejné moci. V této práci usiluji o vymezení relevantních znaků a pojmů, a pokud k některým existuje více výkladových stanovisek, porovnávám je a snažím se zvolit podle mého názoru nejpriléhavější. V podstatné části textu se zabývám vymezením podmínek a mezí nutné obrany a krajní nouze a právními důsledky jejich překročení. S tím souvisí předestření možností, které soud má při hodnocení a stanovení druhu a výměry trestu pachatelům tzv. excesů. Na konci práce věnuji pozornost návrhům a úvahám de lege ferenda.

V závěru své práce bych ráda uvedla, že meze krajní nouze a hlavně nutné obrany jsou nastaveny poměrně široce a soudní výklad ustanovení § 28 a 29 TZ má také spíše extenzivní tendenci. Přesto se přikláním k názoru, že v některých konkrétních, zejména nedbalostních, případech se může potrestání osoby, která vybočila z mezí nutné obrany nebo krajní nouze jevit jako nepřiměřeně přísné. Nicméně existují nástroje, pomocí nichž soud může dospět k minimálnímu až nulovému potrestání pachatele excesu např. když subsumuje trestný čin pod některou z privilegovaných skutkových podstat a upustí od potrestání. Soud musí především postupovat v každém případě individuálně podle daných okolností, závažnosti činu a povahy pachatele.

Negativně vnímám situace, kdy osoba jednala v rámci mezí nutné obrany nebo krajní nouze, ale orgány činné v trestním řízení proti ní zahájily trestní stíhání a osoba byla obžalována a postavena před soud, ačkoliv se trestného činu nedopustila. Je tedy nezbytné poznamenat, že také procesní stránka věci je důležitá. Orgány činné v trestním řízení by měly ideálně již při prvotním hodnocení případu rozpoznat, zda byl ze strany obránce nebo osoby odvracející nebezpečí spáchán trestný čin anebo zda je osoba beztrestná. O tom by mělo být rozhodnuto nejlépe již ve fázi prověřování a trestní stíhání by mělo být zahájeno jen tehdy, pokud jsou orgány činné v trestním řízení

přesvědčeny o protiprávnosti jednání.²⁴⁸ Samotné trestní stíhání (i pokud je později zastaveno) může mít na osobu, jež naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu jen zdánlivě, neblahý vliv, protože po celou dobu trestního stíhání pociťuje hrozbu uložení trestu, navíc trestní řízení bude vnímat jako cejch a hanbu. Trestní stíhání může negativně ovlivnit víru nevinné osoby jednající v nutné obraně nebo krajní nouzi v právní stát a spravedlnost. Proto, ačkoliv jsem si samozřejmě vědoma složitosti některých otázek a dokazování, považuji za nešťastně řešené případy, ve kterých dojde k prohlášení nevinu obžalovaného až u dovolací instance.

Obecně jsou v této oblasti velice cenná rozhodnutí Nejvyššího a Ústavního soudu ČR, která upřesňují výklad některých pojmů a zostřují v některých místech hranici krajní nouze a nutné obrany. Vedle toho by bylo dobré, aby byla věnována větší pozornost i rozhodnutím státních zástupců, protože již na jejich úrovni mohou být posuzovány zajímavé a judikaturně významné případy, jejichž trestní stíhání je zastaveno a k soudu se nedostanou.

Lze uzavřít, že naši úpravu obou institutů považuji za vhodnou a prostou vážných nedostatků, což potvrzuje i skutečnost, že úprava krajní nouze a nutné obrany nebyla od roku 1993 výrazně změněna. Prostor pro určité zpřesnění právní úpravy bych viděla v zakotvení výslovného postupu při posuzování útoků osob nepřičetných, pro nedostatek věku trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu. Mělo by být postaveno na jisto, že protiprávní zásah uvedených osob je útokem ve smyslu ustanovení § 29 TZ a že je proti němu přípustná nutná obrana. Zákon by měl rovněž pamatovat na to, že usmrcení osoby za účelem darování jejich orgánů k transplantaci potřebným, nelze ospravedlnit krajní nouzí. Po vzoru zahraničních úprav by bylo možné uvažovat o zakotvení institutu omluvné krajní nouze. Odhlédneme-li od těchto specifických případů, zákonná úprava plní svou funkci. Významnou roli má konkrétní postup orgánů činných v trestním řízení a v případech, kdy dojde k překročení mezí, sehrává důležitou úlohu soud, který rozhoduje o druhu a výši sankce.

²⁴⁸ Je to vhodné i pro další dokazování, protože podezřelá osoba v prvopočátku obvykle reprodukuje děj pravdivě, ovšem po zahájení trestního stíhání cítí ohrožení a tlak, že jí poskytnutá výpověď není pro orgány činné v trestním řízení pro posouzení případu jako nutné obrany nebo krajní nouze dostačující. U obviněného přirozeně dojde k posunu vnímání děje a začne průběh činu pozměňovat, tak aby jeho jednání do zákonných mezí zapadalo. Toto může vyšetřování činu velmi ztížit, protože výpověď nebude korespondovat s ostatními důkazy (např. s rekonstrukcí na místě činu, znaleckým posudkem, aj.).

Seznam zkratk

TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
Listina	usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů
ČR	Česká republika

Seznam použité literatury a judikatury

1) Monografie, sborníky, komentáře a učebnice

CÍSAŘOVÁ, Dagmar, ČÍŽKOVÁ, Jana. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 1/1986, s. 3-54, ISSN 0323-0619.

JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, 976 s., ISBN 978-80-7502-044-4.

JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, 1280 s., ISBN 978-80-87212-99-8.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Kurs trestního práva: Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 797 s., ISBN 978-80-7400-042-3.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 921 s., ISBN 978-80-7179-082-2.

KUCHTA, Josef. Nutná obrana. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1999, 218 s., ISBN 80-210-2198-5.

NOVOTNÝ, František. Právo na sebeobranu. 1. vydání, Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2006, 114 s., ISBN 80-86920-10-0.

NOVOTNÝ, František, PAROULKOVÁ, Veronika. K některým otázkám nutné obrany. In Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, 1. vydání, Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 89-97, ISBN 978-80-86920-25-2.

NOVOTNÝ, František, RŮŽIČKA, Miroslav a kol. Trestní kodexy: Trestní zákon, trestní řád a související předpisy, komentář. 2. vydání, Praha: Eurounion, 2002, 1640 s., ISBN 80-7317-009-4.

NOVOTNÝ, Oto, VANDUCHOVÁ, Marie, ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní právo hmotné: Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, 583 s., ISBN 978-80-7357-509-0.

SOLNAŘ, Vladimír, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, FENYK, Jaroslav. Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání. 1. vydání, Praha: Orac, 2003, 455 s., ISBN 80-86199-74-6.

ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1450 s., ISBN 978-80-7400-428-5.

ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 421: Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1451-3586 s., ISBN 978-80-7400-428-5.

VOKOUN, Rudolf. Pojem a význam překročení mezí nutné obrany a krajní nouze. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 3/1989, s. 54-79.

ŘÍHA, Jiří. Příspěvek k pojetí viny. In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 278-293, ISBN 978-80-7357-365-2.

2) Časopisecké články

CÍSAŘOVÁ, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. Trestní právo, 10/2000, s. 9-11.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar. K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu. Socialistická zákonnost, 2/1982, s. 92.

DOLENSKÝ, Adolf. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi. Bulletin advokacie, 1/1994, s. 19-26.

DOLENSKÝ, Adolf. Poznámky k rekodifikaci. Trestní právo, 11/1996, s. 4-8, ISSN 1211-2860.

DOLENSKÝ, Adolf, NOVOTNÝ, František. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo, 1/1998, s. 8-10.

FENYK, Jaroslav. Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb. Trestní právo, 3/2009, s. 5-11, ISSN 1211-2860.

HOŘÁK, Jaromír. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie, 10/2009, s. 53-66, ISSN 1210-6348.

HRUŠKA, Jiří, BUREŠ, Radek. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. Trestní právo, 7-8/2010, s. 4-15, ISSN 1211-2860.

HRUŠKA, Jiří. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekonstrukce trestního zákoníku. Trestní právo, 12/2007, s. 13-18, ISSN 1211-2860.

JEBAVÝ, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonnost, 1/1975, s. 39.

KUBOVÁ, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie, 10/1998, s. 49-52.

KUCHTA, Josef. K novele ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně. Časopis pro právní vědu a praxi, 2/1994, s. 61-70.

KUCHTA, Josef. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2/2003, s. 47-52, ISSN 1213-5313.

KUCHTA, Josef. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, Praha: Univerzita Karlova, 2007, roč. 53, č. 2, s. 65-75, ISSN 0323-0619.

LATA, Jan. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 2/1999, s. 20-23.

LNĚNIČKA, Jiří. Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“. Bulletin Advokacie, 4/1994, s.13-14.

NÝVLTOVÁ, Iveta. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. Trestněprávní revue, 7/2003, s. 204-206, ISSN 1213-5313.

POLÁŠEK, Zdeněk, KOLLÁR, Ján. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník, 8/1975, s. 786-794.

TESCHLER, Eduard. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo, 10/1997, s. 10-11.

ŠÁMAL, Pavel. K novele trestního zákona. Všehrd, 1/1994, s. 4 a násl.

ZIGO, J. Vybočenie z medzí nutnej obrany. Socialistická zákonnost, 10/1971, s. 582.

3) Internetové zdroje

Konference na téma „Nutná obrana a její právní úprava z pohledu teorie a praxe“ konaná dne 9. září 2014 v Senátu Parlamentu České republiky, nepublikováno, zvukový záznam dostupný z <https://www.youtube.com/watch?v=NupoKgjOMiQ>.

Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 7. 7. 2004, sněmovní tisk č. 744, dostupný z <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>.

Vládní návrh na vydání trestního zákoníku ze dne 19. 12. 2007, sněmovní tisk č. 410/0, dostupný z <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=410&ct1=0>.

Návrh poslance Davida Kádnera na změnu trestního zákoníku ze dne 21. 3. 2014 a důvodová zpráva, sněmovní tisk č. 145/0 a stanovisko vlády, sněmovní tisk č. 145/1, vše dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=145>.

4) Judikatura

rozh. č. 10/1980 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 9/1988 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 17/1991 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 19/1968 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 19/1958 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 6987/1942 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 3 Tdo 758/2011
sp. zn. 6 Tdo 66/2007
sp. zn. 4 Tdo 1425/2013
rozh. č. 13/1952 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 20/1980 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 2 As 63/2008
rozh. č. 7/1970 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 55/1977 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 47/1980 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 24/1956 Sb. rozh. tr.
rozh. II. ÚS 317/01
rozh. č. 47/1997 Sb. rozh. tr.
rozh. č. II/1965 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 6 Nt 301/1958
rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 41/1980 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 25/1976 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 8/1988 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 5 Tz 189/2001
sp. zn. 4 Tz 284/2001
sp. zn. 6 Tdo 851/2002
rozh. č. 77/1952 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 18/1979 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 11 Tdo 1376/2005
rozh. č. 49/1970 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 47/1995 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 36/1991 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 14/1999 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 12/1983 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 41/1981 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 48/2007 Sb. rozh. tr.
sp. zn. IV. ÚS 433/2002
sp. zn. 7 Tdo 272/2006
rozh. č. 19/1982 Sb. rozh. tr.
sp. zn. II. ÚS 317/2001

sp. zn. Tpjn 303/2008
rozh. č. 16/1994 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 1/1965 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 61/1971 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 69/1957 Sb. rozh. tr.
rozh. 14/2011 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 8 Tdo 250/2013
sp. zn. 5 Tdo 1283/2014

Abstrakt

Pojem a právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Předmětem této diplomové práce jsou trestněprávní instituty krajní nouze a nutná obrana a právní důsledky překročení jejich mezí. Uvedené okolnosti vylučující protiprávnost zbavují jednání osoby odvracející přímo hrozící nebezpečí nebo útok protiprávnosti, jakožto znaku trestného činu. Důležitost a nezastupitelnost těchto institutů spatřujeme v možnosti použití svépomoci ve prospěch chráněných zájmů, aniž by za takové jednání následoval trestněprávní postih. Tato práce je zaměřena především na situace, kdy jednání v krajní nouzi a nutné obraně nesplňuje jejich zákonné podmínky a meze, což odůvodňuje trestní odpovědnost. I zde je však na místě uplatnit vůči pachateli určitý shovívavější přístup než u běžné kriminality, protože jinak krajní nouzi a nutnou obranu považujeme za pozitivní jev.

Po krátkém úvodu, se autorka v první části práce zabývá okolnostmi vylučujícími protiprávnost obecně a pojmem protiprávnosti. Ve druhé části se autorka věnuje definici pojmu a podmínkám krajní nouze a především se zaměřuje na vysvětlení jejich méně jasných nebo sporných znaků. V následující části jsou vymezeny situace, ve kterých dojde k překročení mezí krajní nouze, tzv. excesu. Část čtvrtá a pátá kopírují strukturu druhé a třetí části, avšak ohledně institutu nutné obrany a s větším využitím judikatury, která je v této oblasti bohatší. V páté části je rovněž rozebrána problematika používání automatických obranných zařízení, což autorka vnímá jako poměrně aktuální a zároveň mediálně zajímavé téma. Důsledkům překročení mezí krajní nouze a nutné obrany je věnována šestá část práce, kde jsou uvedeny možnosti, kterými soud disponuje při stanovení druhu a výměry trestu pachatelům tzv. excesů. V závěru autorka nabízí přehled úvah *de lege ferenda* a vyjádření vlastního názoru ohledně vhodnosti těchto návrhů a celkové zhodnocení platné právní úpravy. Historickému vývoji obou institutů není věnována samostatná kapitola, nicméně na porovnání s předchozí nebo i starší právní úpravou se autorka soustředí přímo při vysvětlení konkrétní problematiky.

Cílem této práce bylo vysvětlit pojmy krajní nouze a nutná obrana a popsat jejich podmínky a meze, především pomocí relevantní judikatury. Dále byly nastíněny možné postupy soudu při stanovení trestů osobám jednajícím v excesu. Autorka si rovněž kladla za cíl vyrovnat se s některými teoretickými problémy v této oblasti a

zhodnotit platnou právní úpravu včetně návrhů na změnu trestního zákoníku. Práce vychází z právního stavu platného a účinného ke dni 30. 3. 2015.

Abstract

The concept and legal consequences of the transgression of the limits of self-defense and necessity

The object of this diploma thesis is criminal institute of self-defense and necessity and legal consequences of their transgression. These circumstances excluding the illegality release an act of person, who prevents a directly imminent danger or attack, from illegality as an element of the crime. We find the importance and indispensability of these institutes in possibility of use of self-help in favor of the protected interests, without a threat of penal sanction. This work is mainly focused on situations where legal conditions and limits of self-defense and necessity were transgressed, which caused their criminal liability. Even here it is desirable to apply more benevolent approach towards the offender than to other perpetrators of common crimes, because otherwise self-defense and necessity is considered a positive phenomenon.

After a brief introduction, in the first part of this diploma thesis, the author deals with circumstances excluding the illegality in general and with the concept of illegality itself. In the second part, the author deals with the definition of the term and conditions of necessity and mainly focuses on explanation of the unclear and questionable elements of necessity. In the following part, there are defined situations when the limits of necessity are transgressed, generally called the excess. Parts four and five copy the structure of the second and third part, but they are about self-defense. These parts are widely supported with case law, because practice of the courts is rich in this area. In the fifth part, the issue of the use of automatic defense equipment is also discussed, which the author considers quite actual and interesting topic. The sixth part pays attention to consequences of the transgression of the limits of self-defense and necessity and mentions the possibilities of the court when determining kind and term of punishment for offenders of so-called excesses. Finally, the author provides an overview of considerations about amendment of Criminal Code and expresses her opinion regarding the suitability of these amendments and overall assessment of the valid legal regulation. Historical development of both institutes is not presented in a separate chapter; however, the author focuses on a comparison with previous or even older legislation directly during the explanation of particular issues.

The aim of this diploma thesis was to explain the concept of necessity and self-defense and to describe their limits, mainly by relevant judgments, as well as to introduce possible court procedure leading to determine punishments to persons acting in excess. The author also aimed to deal with some theoretical problems in this area and assess the legislation in force, including proposals to amend the Criminal Code. This thesis was based on legal regulation valid and effective as of 30 March 2015.

Název diplomové práce v anglickém jazyce

The concept and legal consequences of the transgression of the limits of self-defense and necessity

Klíčová slova

Krajní nouze, nutná obrana, exces.

Key words

Necessity, self-defense, excess.